

1944. 342
321.437

TURÁN

MAGYAR NÉPROKONSÁGI
SZEMLE

27
1944

SZERKESZTETTE
DR. CHOLNOKY JENŐ

A TURÁNI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

BUDAPEST 1944

XXVII. ÉVFOLYAM, 1—2. SZ

TARTALOM

Üdvözllet a dicső török nemzethez. <i>Dr. Cholnoky Jenő</i>	1
Merre állott Attila palotája? <i>Steinwalter Károly</i>	5
Valamo, Finnország szent szigete. <i>Faragó József</i>	29
A Turáni Társaság ügyei	32

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Turáni Társaság, Bpest, V., Országháza, VII. kapu.

Szerkesztésért és kiadásért felel: *Cholnoky Jenő dr.*

Előfizetési ár évi 6 pengő. Egyes szám ára 2 pengő.

A Turáni Társaság tagjai tagilletményül kapják.

Kérjük a rendes tagokat tagdíjuk megfizetésére, a törzstagokat önkéntes hozzájárulásra.

Más néprokonsági egyesületek igazolt tagjai számára az évi előfizetés ára 3 pengő.

A Finnugor Kultúrbizottság tervei szerint készült, s a Helsinkiben tartott 1938. évi tanácskozáson elfogadott hivatalos *finnugor néprokonsági jelvény* Társaságunk helyiségében, valamint Jerouschek K. jelvénykészítő üzletében (Bp., IV., Váci-u. 39) kapható. Ára 1.50 pengő.

TURÁN

**MAGYAR NÉPROKONSÁGI
SZEMLE**

XXV. ÉVFOLYAM, 1942

**SZERKESZTETTE
CHOLNOKY JENŐ
ÉS
VIRÁNYI ELEMÉR**

A TURÁNI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

**SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL
BUDAPEST, V., ORSZÁGHÁZ, VII. KAPU**

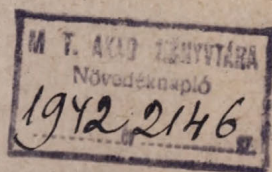

KELETI-KÖNYVTÁR

A XXV. ÉVFOLYAM

munkatársai.

Alver, Betti	Kőhalmy József
Baja Mihály	Kyösti, Larin
Balanyi György	Lichtenstein László, homrogdi
Balogh Pál, A.	Máté-Törék Gyula
Barcsi József	Mezey István
Bendefy László	Nagy Kázmér
Bódis Rózsa	Paikert Alajos
Cholnoky Jenő	Pethes László kechkeméthi
Csekey István	Pogány István
Erkko Juhana Henrik	Sáfrán István
Faragó József (F—f)	Sáfrány István (dr.)
Gailit, August	Somkuti
Hakkila, Väinö	Somogyi József, hollósi
Kannisto Artur	Szeröczey Gyula
Karsa Tamás	Vala, Katri
Kasimir, Leino	Vikár Béla
Képes Géza	Virányi Elemér (V-i-r)
Koskenniemi, V. A.	Zsuffa Sándor, pemes-dedinai
Kovács Karap Ernő	

TARTALOMJEGYZÉK

Értekezések:

<i>Barcsi József</i> : A Szürke Ordas (Bozkurt) és a turáni eszme	116
<i>Balogh Pál, A.</i> : A finn zene	66
<i>Bendefy László</i> : Bolgár-török méltóságnevek középkori kútfőkben	22, 93
<i>Bendefy László</i> : Turán és Irán harcának két magyarországi emléke	77
<i>Bódis Rózsa</i> : A japáni írásról	174
<i>Cholnoky Jenő</i> : A Turáni Társaság és a világháború	3
<i>Cholnoky Jenő</i> : Körösi Csoma Sándor Göttingenben	8
<i>Cholnoky Jenő</i> : Japán, japáni	35, 83
<i>Cholnoky Jenő</i> : Körösi Csoma Sándor tibeti nyelvtana Székelyudvarhelyt	61
<i>Cholnoky Jenő</i> : Utolsó szó a japáni-japán kérdésben	175
<i>Csekey István</i> közlése <i>G. N.</i> levele nyomán: Észtország a szovjetorosz meg- szállás idején	162
<i>Kannisto Artur</i> : Mannenheim tábornagy és a Finn-Ugor Társaság	63
<i>Karsa Tamás</i> : Urali nyelvrokonaink megmentése	159
<i>Kovács-Karop Ernő</i> : A faji fejlődés és a faji tulajdonságok okai	124
<i>Máté-Török Gyula</i> : Japán	133
<i>Mezey István</i> : Körösi Csoma-kultusz Japánban	58
<i>Pogány István</i> : Magyar kutató Körösi Csoma Sándor nyomában. Dr. Tóth Jenő emlékezete	110
<i>Pogány István</i> : Körösi Csoma-kultusz Indiában	155
<i>Sáfrán István</i> : Turáni front	140
<i>Somogyi József, hollósi</i> : Körösi Csoma Sándor emléke itthon és külföldön	103
<i>Szerőczey Gyula</i> : A kumamenti Magyarország Vörösmarty költészetében	164
<i>Vikár Béla</i> : A Kalevalától a Párdubörös lovagig	31
<i>Virányi Elemér</i> : A huszonöt éves finn köztársaság	153
<i>Virányi Elemér</i> : Nyelvérték, nyelvhelyesség és törzsökös magyarság	175
<i>Zsuffa Sándor, nemes-dedinai</i> : Párhuzam Kína és Japán között	138
<i>Zsuffa Sándor, nemes-dedinai</i> : A japáni tisztek kardja (katona)	172

Megemlékezések:

<i>Bódis Rózsa</i> : Körösi Csoma Sándor emléke itthon és külföldön	196
<i>Cholnoky Jenő</i> : Körösi Csoma Sándor emléke	55
<i>Hakkila, Väinö</i> : Finn üdvözet Magyarországhoz a néprokonsági napon	154
<i>Kamisto Artur</i> : Újévi üdvözet Finnországból	21
<i>Kőhalmi József</i> : Pekár Gyula emléke	159

<i>Körösi Csoma Sándor emléklap</i>	1
<i>Paikert Alajos: Folyóiratok XXV. évfolyama</i>	2
<i>Pethes László, Kechkeméthy: † vitéz nagybányai Horthy István</i>	101

Szépirodalom:

<i>Gailit, August: Paap Meeme zászlós a halál révén. (Az „Ösi föld“ c. regényből ford. Virányi Elemér</i>	71
---	----

Versek:

<i>Alver, Betti—Képes Géza: A múzsához</i>	54
<i>Alver, Betti—Képes Géza: A gyönyör szigete</i>	137
<i>Baja Mihály: Körösi Csoma Sándor halálának századik évfordulóján</i>	53
<i>Erkko Juhana Henrik—Somkuti: Kedvesem, dalolj!</i>	81
<i>Kasimir, Leino—Somkuti: Télén</i>	173
<i>Koskanniemi V. A.—Somkuti: Nyár derekán</i>	139
<i>Kyösti, Larin—Somkuti: Ijahaj</i>	7
<i>Vała, Katri—Farágó József: Könyörgés</i>	20
<i>Vikár Béla: Turáni hangok</i>	82

Beszámoló:

<i>Paikert Alajos: Magyar szófejtő szótár (Bendefy László)</i>	38
--	----

Irodalom:

<i>Bárczi Géza: Magyar szófejtő szótár (Bendefy László)</i>	38
<i>Bendefy László: Kummagyararia (Balanyi György)</i>	36
<i>Északi rokonaink II. (F—f)</i>	41
<i>Ferdinandy Mihály: Mi magyarok (Bendefy László)</i>	37
<i>Finnország 1940 (F—f)</i>	41
<i>N. Göllner Mária: A Kalevala titkáról (F—f)</i>	39
<i>Heimotyö IV., V., (V—i—r)</i>	143
<i>Hocks, Else: Pius II. und der Halbmond (II. Pius pápa és a félhold) (Virányi Elemér)</i>	39
<i>Vassi Nagy Lajos: A turánizmus, mint nemzeti, faji és világeszme. II. kiad. (Virányi Elemér)</i>	182
<i>Tuglas, F.—Penttilä, A.: Viron ja Unkarin kirjallisuuden historia (Az észti és magyar irodalom története.) (F—f)</i>	39
<i>Virányi Elemér: A finnugor népek élettére (Bendefy László)</i>	141
<i>Hírek</i>	46, 95, 190, 197
<i>A Turáni Társaság ügyei</i>	42, 84, 183
<i>A Turáni Társaság alapszabályai</i>	144
<i>A Magyarországi Turáni Szövetség működése</i>	94
<i>Értesítés</i>	21
<i>A Körösi Csoma-szobor ügye</i>	62, 158
<i>Kisebbségi közlemények</i>	199
<i>Helyesbítés</i>	93

ÜDVÖZLET A DICSŐ TÖRÖK NEMZETHEZ

Most húsz éve, hogy megalakult a Török Köztársaság. Csodálatos átalakulás volt, a legfényesebb tanujele annak, hogy ez a nemzet milyen nagyraihivatott. Hajdan a világtörténelem egyik legnagyobb hódítója volt. Fanatikus hadseregével meghódította Kis-Ázsiát, Szíriát, Arábiát, egész Észak-Afrikát, a Balkán félszigetet és hazánknak nagy részét. Ilyen óriás-birodalomban féken tudta tartani a meghódított, idegen népeket. Hódításainak csak a keresztény népek összefogása tudott gátat vetni. A Kelet-Római Császárság romjain épült föl ez az óriási birodalom, mert a hajdan hatalmas Bizancium nem volt egységes és egyetértő népek birodalma, hanem temérdek népnek erőszakos egybefogása, a beolvasztás minden reménye és lehetősége nélkül. A fényes Bizancium, a középkori műveltség egyik ragyogó középpontja nem bírta megvédelmezni a birodalmat az ellenállhatatlan erővel feltörő török világhatalom ellen. Bizancium elesett s egy más világnak, más műveltségnek lett talán még fényesebb, még nagyobb hatású középpontja.

A Török-Birodalom azonban messze túlterjeszkedett a természetes határokon. Ez pedig mindig veszedelmes, ez mindig nagy megrázkódtatások, nagy katasztrófák szülőoka szokott lenni. A Római Birodalom tragikus bukását is az okozta, hogy olyan óriási területre terjesztette ki a „Pax Romana” áldásait, hogy nem bírta az állam szuverénitását fenntartani s a hatalmas birodalom darabokra hullott, darabjait sohatöbbé összeszedni nem lehetett. De hisz ezer évvel korábban Nagy Sándor óriási birodalma is nagy katasztrófák közben omlott össze. Dzsingisz-kán, Timur-Lenk, sőt Napoleon hatalma is ezen törött meg. A hódító legjobb erői felmorzsolódtak a hódítások részleteiben s a népekre csak szerencsétlenség, csak boldogtalanság háramlott.

A Török-Birodalom is túlterjeszkedésének lett áldozata. Az Atlasz-hegységtől Mezopotámiáig, a Kaukázustól Szudánig terjedő birodalmát lehetetlenség volt hosszú ideig megvédelmezni s amint az egyes területek leszakadása megindult, megkezdődött az összeomlás végzetes folyamata.

Ha a hódító nem tud kellő időben természetes határok közé visszavonulni s ott szilárd államot alakítani, akkor a pusztulás teljes lesz, a birodalom eltűnik, mint a szappanbuborék. Így tűnt el Tamerlán, meg Dzsingisz-kán birodalma.

De a török nemzet a lehanyatlás idejében is meg tudta tartani nemzeti összetartását, megőrizte tradícióit és bár nagyon tehetetlen kormány-

zat temérdek ballépéssel és hibával siettette a pusztulást, a török néphősiessége még ebben a szomorú időszakban is nagyszerű tettekben nyilvánult meg, gondoljunk csak Oszmán-pasa leonidászi hősiességére a Sipka-szorosban, ahol a rettenetesen túlerejű muszkák ellen is meg tudta védelmezni a határokat.

A végzet azonban feltartóztathatatlan volt. Lassankint elveszett Észak-Afrika, elveszett a Balkán-félsziget, csak Drinápoly és a mögötte fekvő kis félszigetszerű darab maradt meg. Az első világháborúban, a Dardanellák megvédelmezésével ismét feléledt a régi hősiesség dicsősége, és sikerült megmenteni Konstantinápolyt, de egyébként minden veszve lenni látszott.

Ekkor lépett fel újra a török nemzet hatalmas lelki ereje. Ilyen rettenetes időkben a nagyrahivatott nemzetek népéből mindig feltámad egy nagy szellem, aki felismerve a mentésnek helyes módját, csakugyan átsegíti nemzetét az ilyen megrázkódásokon és biztosítja a jövődőt. Kemál pasa volt az a lángelme, aki látta az egyedül lehetséges utat s látta azt is, hogy miképpen lehet a török nemzet fennállását biztosítani. Az első dolog volt a tehetetlen kormánytól megszabadulni, aztán visszavonulni földrajzilag jól elhatárolt, biztosan védhető területre. Az első világháború után a bosszútól lihegő, tudatlan és tanulatlan dilettánsok döntötték el Európa sorsát s vele együtt Törökország fölött is meghúzták a halálharangot. De az ostoba békediktátumnak Kemál ellenállt, sikerrel küzdött meg ellenségeivel s a párisi hatalmasságok kénytelenek voltak Kemal hatalmának és szellemi fölényének deferálni. Kemál nagyon okosan, földrajzilag jól elhatárolt területre húzódott össze, de innen minden idegen elemet eltávolított s ma Törökország konszolidáltabb, biztosabb és tartósabb, mint bármikor volt.

A török népet nem volt képes megrontani az a pusztító szellemi áramlat, amely nálunk a kommunizmust tette lehetővé. A török népet ilyen vad, öngyilkos fanatizmussal nem lehetett megrontani, azért sikerült hazájukat megvédelmezni, hisz még a hős török nők is fegyvert fogtak és fényes győzelmeket arattak.

Ez a helyes visszavonulás és jó földrajzi határok mögé való húzódás véleményem szerint Kemál legzseniálisabb tette volt, mert ez valamely nemzet fennmaradásának nélkülözhetetlen alappillére, „sine qua non”. A többi intézkedés csak ezután jöhet, csak ezután érdemes reformálni, mert csak így maradhat a nemzet nyugalomban. De a török nép nagyrahivatottságát misem bizonyítja jobban, minthogy ezzel a visszahúzódással az egész nép egyetértett, megértette vezérét és tudta, hogy ez a leg-helyesebb út a konszolidációra.

Ezután következett az újrászületett ország olyan berendezése, hogy a többi európai néppel szemben mindig meg tudja állni helyét. De ez óriási feladat volt!

Kis-Ázsia, vagy Anatólia földrajzilag kitűnően elhatárolt terület, csak keleten nincsenek olyan jó, biztos határai, mint amilyenek kívánatosak volnának. Ámde éppen keleten, az Örményfelvidéknek nevezett hegyes-völgyes területen olyan gyér népesség lakik, hogy itt a határkérdés nem nagyon fontos. A hegyvidéken sok apró medence van, néhányban nagy tavak foglalnak helyet, mint a Van-tó, vagy a Gök-csa-tó, de mindegyik medencének kevés lakossága van, hisz igen magas hegyek választják el

őket egymástól, gondoljunk csak az Ararát 5000 méter magas csúcsára.

Kis-Ázsia azonban félsziget a Földközi-, Égei- és Fekete-tenger közt s csak a kis Marmara-tenger mellett közelíti meg a Balkán-félszigetet annyira, hogy a közlekedés a kettő közt egészen könnyű.

Az egész félszigetet nagy kiterjedésű, fölemelkedett tönknek nevezhetjük. Ez annyit tesz, hogy hajdan magas hegyek voltak ezen a helyen, de azok lepusztultak egészen a tenger szintjéig s aztán ez a letarolt tönk emelkedett ki újra a tengerből, nem egyforma magasságokra, hanem meglehetősen összetöredezve. De aztán képződött a félsziget déli oldalán egy magasra felgyűrődött lánchegység, az úgynevezett Tauros-egység. Ez az európai lánchegységek rendszerének folytatása, szerkezetileg Kis-Ázsiát valósággal Európához csatolja. Az Alpok délkeleti részéből, a déltiroli dolomitok vidékéről indul ki az a hegylánc, amely a Balkán-félsziget nyugati oldalán széles övezetben húzódik végig. Ez a Dinári-hegység. Lenyúlik Görögországba s a Kikládokban összetörve, tenger alatt folytatódik át Kis-Ázsiába. Fő gerince Kréta szigete, aztán Karpathosz és Rhodosz sziget s végül a Kis-Ázsia déli partján közvetlenül, minden tengerparti síkság nélkül végigvonuló Tauros-egység. Valóságos védbástya, amely délről Anatóliát hozzáférhetetlenné teszi.

A félsziget északi pereme, a Fekete-tenger felé szintén magasra ki van emelve s itt is olyan egyszerűek, olyan tagozatlanok a partok, hogy csak egy-két jó kikötő van a Fekete-tenger déli partján, mint Sinob, a régi Szinope és Trabzon, a régi Trapezuntum. Legszebben tagozott a nyugati part, az Égei-tenger felé. Itt a hegyiszerkezetnek megfelelően félszigetek és öblök tagozzák a partot s a félszigetek folytatásában gyönyörű szigetek emelkednek ki a tengerből. Minden öböl folytatása egy szép, tágas völgy, amely mélyen bevágódik a félsziget magas felvidékébe s amelyeken bájos patakok kanyarogva érik el a tengert. Ilyen például a klaszikus világban híressé vált Meander-patak, a mai Menderes.

A mérsékelt égöveket uraló nyugati szél ezeket a partokat télen bőven ellátja esővel, azért itt nagyon nagy a termékenység s a földközi tengeri éghajlat minden pompája kibontakozik. Ez a partvidék volt a mi európai műveltségünknek a bölcsője! A műveltség Mezopotámiában született, de ide átültetve, mintegy paradicsomi bölcsőbe fektetve a nagyszerű hellén műveltséggé fejlődött. A görög, helyesebben hellén műveltség itt virágzott föl, itt vannak azok az emlékezetes helyek, amelyek a mi művelődéstörténetünkben örök emlékezetességűek. Ki ne gondolna meghatottsággal Ilion vagy Trója, Pergamon, Fokea, Magnezia, Szmirna, Éfeosz, Priene, Miletosz, Halikarnasszosz és Rhodosz nevére, aki csak kicsit is járatos a történelemben. Az ókori tudomány és művészet legnagyobb nevei fűződnek ezekhez az istenáldotta partokhoz.

Ez a partvidék most hosszú tespedés után egy megifjodott, de nagyraihivatott nemzet birtokába került s késztelen, hogy ismét szellemóriásokat fog szülni, mint akkor, amikor az ifjú hellén nép kezében volt.

Anatólia belsejét nagy, magas medencének mondhatjuk. Legalacsonyabb részén van a Tüz-Csöllu-tó 940 m magasán a tenger szintje fölött, de a Kisil-Irmak folyó mélyen belevágta völgyrendszerét a felvidékbe, úgy hogy ennek környékén a központi medencének még alacsonyabb részletei is vannak. Maga a főváros, Ankara ennek a központi medencének a szélén van, de csak 870 m magasán a tenger szintje fölött.

A medence éghajlata nagyon száraz. Több lefolyástalan sós tó van benne, helyenkint egészen sivatagos arculata van. A szegélyező hegyvidékek azonban esősebbek s ezért a Fekete-tengerre lejtő hegyvidéket szép erdők borítják.

A félszigeten nagy területeken lehetséges a földeket mesterséges öntözés nélkül is művelni, de még nagyobb az a terület, amit mesterséges öntözéssel lehetne művelhetővé tenni s akkor valószínűs paraszomszomj lenne ez a föld, mint amilyen volt a hellének idejében a nyugati partvidék, messze be a szárazföldre. Ott is öntözték a földeket.

Ilyen körülmények közt Kis-Ázsiát gyönyörű országgá lehet berendezni, de megfelelő lángelme és megfelelő, nagyra hivatott nép kell hozzá.

Mindkettőt megadta a sors. Kemál belátta, hogy népét az európai kultúra és civilizáció befogadására kell alkalmassá tennie. Ki kell emelnie a vallási fanatizmus zibbasztó elvonultságából, meg kell tanítani a népet írni-olvasni, tehát olyan írást kellett a kezükbe adni, amit könnyen megtanulhatnak, mert az eddig használt arab írás rettenetes nehéz és bonyolult. Tanítani kellett a népet a modern technikai módszerek és eszközök használatára, be kellett vezetni a modern ipart, kereskedelmet és közlekedést és meg kellett szüntetni a nőknek szinte rabszolgasorsát s fel kellett őket szabadítani. Tanuljanak és dolgozzanak ők is. Még külsőségekben is az európai népekhez való idomulást indította meg, eltiltotta a fez viselését és sürgette az európai ruhák használatát. A népies viseletek faluhelyeken természetesen megmaradtak.

Mindez megindult s Anatólia valódi európai országgá alakul. Nagyszerű nézni azokat a szép épületeket, hatalmas gyárakat, nagyszerű közlekedő utakat, hidakat stb, amik rövid 20 éven belül létesültek. El kell bámulnunk ennek a nemzetnek nagyszerű képességein! Ezer esztendő elhanyagoltságát, mulasztásait kellett két évtized alatt helyrehozni, vagy legalább is a pótlás folyamatát biztos lépésekkel megindítani.

Ilyen volt Szent István királyunk szerepe is a Magyar-medencében. A római uralom lehanyatlása után a Magyar-medence barbár és műveletlen néptöredékeknek majdnem uratlan földje volt, teljes elhanyagoltságban és elvadultságban. Szent István államalakulása teremtett itt rendet és magas műveltséget. S amiként Szent István mindig a világtörténelem legnagyobb alakjai közé fog tartozni, azonképpen Kemál Atatürk nemcsak a törökök történetének korszakalkotó óriása, hanem az egész világtörténelem legnagyobb alakjai közé tartozik.

Rég elmúlt az a szomorú idő, amikor törökök és magyarok ellenségesként álltak egymással szemben. A múlt században már ellenkezőleg, a törökök voltak legjobb barátaink. A szomorú magyar történelem legnagyobbjai sokszor kénytelenek voltak menekülni s akkor török testvéreinknél találtak új hazát. Nemcsak Rákóczi fogadták a legnagyobb vendégszeretettel és testvéri barátsággal, később is, különösen az 1849. évi katasztrófa után sok bujdosó magyar talált Törökországban ölelő karokra. Sohasem fogjuk elfelejteni azt a megindító barátságot, amivel magyar hőseinket fogadták s azért mindig örömmel üdvözljük török testvéreinket s lelkesült örömmel figyeljük a gyönyörű ország nagyszerű felvirágzását!

Dr. Cholnoky Jenő

MERRE ÁLLOTT ATTILA PALOTÁJA?

Irta: *Steinwaller Károly* ny. á. ezredes, okl. gépészmérnök.

Mindenekelőtt szabad legyen azt a kérést intézni a Mélyentisztelt Hallgatóságomhoz: méltóztassanak tekintetbe venni, hogy most nem egy hivatásos történész, történettanár vagy történetkutató áll M. H. előtt, hanem oly ismeretlen valaki, aki mindezeket a dolgokat, melyekről itt szó fog esni, katonai szemszögből tekinti, katonai szempontokból bírálja is el s így az egész előadást katonai gondolkozásmód fogja átlátni.

A románok (oláhok) eredetének kutatása közben került kezembe: Gueldenpennig, *Geschichte des byzantinischen Reiches* unt. Kaiser Theodosius II. — a bizánci birodalom története II. Teodosius császár alatt — című német mű, amely tartalmazza azt az általunk a magyar történetírásból ismert útleírást, amelyet annak idején ama bizonyos Priscos Rhetor készített el, amidőn II. Teodozius császár küldetésében a nagy hun fejedelemnél (királynál) Attilánál járt.

Ezt az útleírást azért tanulmányoztam át tüzetesen, mert abból adatokat reméltem kiolvashatni a románoknak ama állításuk mellett vagy azzal szemben, tehát pro avagy kontra, hogy ők azon a területen, ahol népiségük, etnikumuk ki van fejlődve, őslakosok lennének és ebben a feltevésemben nem is csalatkoztam. Kutatás közben azonban oly adatoknak is a birtokába jutottam, amelyekről érdemes, vagy legalább is érdekes tudomást szereznünk. Ezért határoztam el azt, hogy ilyen nyilvános előadás útján ismertetem a kutatás bizonyos eredményeit. Ezekhez tartozik annak megállapítása is, hogy merre állhatott Attila palotája, az a felfaragványokkal díszített faépítmény, amely az akkori világ 7 csodája közé tartozott és ahonnan Attila az ő roppant birodalmát, — amely egyesek szerint a Balkas tó vidékétől, mások szerint az Aral tó környékétől, míg mások szerint csak a Káspi tótól, Volgától a Balti és Német Északi tengerig, másrészt az északi sarki övig terjedt, uralta, irányította s így uralta az összeurópai történeéseket is. Merre járhattak tehát Priscosék, amikor Attilához utaztak?

Előzmények.

A húnok 375 táján Balamber, Balimir v. Balambér 1. hún király vezérlete alatt nagy lovasseregekkel nyomultak be a Volgától nyugatra fekvő Szarmát síkságra, mozgásba hozván az akkor ott tanyázott szarmata, germán, török, szláv, finnugor stb. népeket. A germánokról tudjuk, hogy azok nyugat felé özönlenek, követve a hunoktól és hamarosan belé ütköznek a Nyugatrómai birodalom határába, amely akkor a Rajna és a Duna mentén vezetett. És most megkezdődik az a nagyméretű harc, amely a Nyugatrómai birodalom bukásával fejeződött be.

A húnokról eddigi fogalmaink nem voltak helyesek. Az európai húnok annak az ázsiai hiung-nu népnek egy nyugatra szakadt ága, amelylyel a kínaiak már 300 évvel Kr. előtt harcokban állottak. Ez a hún nép számbelileg nem volt erősebb, mint a történelemben akkor szereplő más népek, de ők megtelepülésük helyén a szomszédnépeket katonai szövetségükbe vették fel, vagy pedig fegyverrel kényszerítették a szövetségbe.

való belépésre. A szövetséges hadseregnek a hún lovasság volt a magva. Seregének fegyelmezésére a hún uralkodónak igen hathatós eszköz állott rendelkezésére, mégpedig az a hiedelem, amely a hún népet, — mint a keleti származású népeket egyáltalán, — eltöltötte: hogy uralkodója égi származású, tehát annak akaratában Isten akarata nyilvánul meg, ami megfellebbezhetetlen. Ezt a hún lovas sereget tehát vasfegyelem alatt álló csapatnak kell elképzelnünk.

400 körül Murzuk, Mundsuk vagy Bendegúz hún király egyik feleségének fia születik, akit Attilának neveztek el. Azért egyik feleségének, mert a húnok többnejűek voltak. Attila, Atila, Ethela, Etele, Etzel, Etila, Atli és Totila néven szerepel a különböző feljegyzésekben. Attila 430 körül testvérbátyjával, Belda, Bléda, Buda, Blödel, Blödelin-nel együtt uralkodik. De mivel utóbbi az uralkodásra nem volt alkalmas és mert kezét Attila elleni összeesküvésben benntartotta, állítólag Attila önkéntlenül vetett volna véget bátyja életének. Más verzió szerint Belda gyenge szervezettü lévén, korai, de természetes halállal halt el. Ha Beldát meggyilkolták, akkor valószínű az, hogy a húnok között keletkezett egy párt, amely a közös uralkodás alatt Attila által hangoztatott nagy terveknek kivitelében Beldát csak kerékkötőnek tekintette és tette is el Attilának útjából. Mert nem lehet elképzelni, hogy ez az önérzetes ember kezét testvérgyilkossággal szennyezte volna be.

Amint Attila egyeduralkodójává vált a hún birodalomnak, — a följegyzések szerint — „hatalmát kiterjesztette előbb *északra*, majd keletre, azután nyugatra, az itt elhelyezett germán és szláv népekre“ és 446-ban megismételte azt a betörést, amelyet 443-ban még Beldával együtt a Bizánci császárság ellen vezettek. 447-ben egyik felderítő lovashadteste egészen Bizánc falai alá jutott el.

A császár, II. Teodozius, lehanyaglott katonaságával ez ellen a támadás ellen nem volt képes fellépni, és arra a gondolatra jutott, hogy előbb majd pénzzel igyekszik eltartani ezeket a barbár seregeket birodalmának határaitól és majd megragadja a kínálkozó alkalmat, hogy titkos diplomáciájával Attilát eltettesse láb alól. Így válik a császár Attilának adófizetőjévé, amely adófizetői viszony a két uralkodó között bizonyos érintkezést, közlekedést váltott ki, amelyet követek útján intéztek el.

Attila 448-ban küldöttséget menesztett II. Teodozius udvarához Bizáncba, követelvén a császártól az adót, valamint azt, hogy a császár Attila alattvalóit, akik mint szökevények lépték át a császár birodalmának határait, a császár szolgáltassa ki. Amint a húnok visszatérőben voltak Attilához a császár saját követeit csatlakoztatta a visszatérő húnokhoz és ezt az alkalmat használta fel arra, hogy Attila ellen egy merényletet hajtasson végre, ami annyiból állott, hogy le akartak pénzeltetni Attila környezetéből embereket arra, hogy Attilának nyujtsanak mérget. Ez azonban hamarosan kitudódott, Attila is tudomást szerzett róla és így a merénylet meghiúsult.

A küldöttséghez tartoztak: a húnok részéről: Bigilas hún fejedelem, Edecon (Edeco) szkír fejedelem, Scottas hún fejedelem, Orestes, Attila írnoke, egy hún szolgálatban álló római a Dráva-Száva vidékéről; a bizánciak részéről: Maximinus, a vezető, Vigilius, a tolmács, akinek a merényletet kellett volna megszerveznie és Priscos Rhétor bizánci író és történetíró, aki az útról tudósítást, útleírást szerkesztett meg, amely fő-

redékekben reánk maradt, mint egyedüli megbízható följegyzés az akkori időkből, amely Attilával kapcsolatos.

Erre az útleírásra nézve történetkutatóink, már az előzőek is, arra az álláspontra helyezkedtek, miszerint az annyira hiányos, hézagos, de mondhatni hogy felületes, hogy mi abból arra az útra nézve, amerre Priscosék meneteltek, ill. arra a helyre nézve, ahol a palota állott, semmi határozottat kiolvasni képesek nem lennénk. S így arra nézve, hogy Priscosék merre járhattak, az én szerény ismereteim szerint eddig 4 elmélet látott napvilágot, — eltekintve azoktól a nép száján forgó hiedelmektől, amelyeknek Erdélyben és a Dunántúl bizonyos részeiben se szeri, se száma, amelyeknek azonban történelmi értékük egyáltalán nincs.

Ezeket az elméleteket röviden fogjuk érinteni.

1. Magyar kutató nézete szerint ment át, az európai tudatba, a Morava völgye, Belgrád—Orsova Dunaszakasz, Bánát, Maros útvonal. Itt megoszlanak a vélemények. Egyik rész Szegednél gondolja a palota helyét. Így mutatják ezt a történelem tanítására rendszeresített Kogutovicz-féle iskolaatlaszok is; mások szerint tovább menetelnek a Körösön át, Karcag—Debrecen vidékére, a Hortobágy területére és itt lenne a hely. Itt volna Attila sírja is, valamely folyó medrében: Tisza, Zagyva, Sajó, Hernád, Bodrog, Szamos, Berettyó, Kraszna, Hortobágy patak.

2. nem kerülhettek el a Belgrád—Orsovai dunaszakaszhoz, mert átjutottak a Nyugati Morava (Ibár, Szitnica összefolyása) völgyébe, innen a Drina völgyén, a Száván át és anélkül, hogy a Dunát érintették volna, a Dráván át a Balaton partjához jutottak, innen Székesfehérvár—Mór területére kerültek, ahol a palota állott (Priscos ugyanis egy tó partjáról emlékszik meg, amit az elmélet szerzője a Balaton partjának gondolt);

3. egy bécsi kutató szerint még sokkal inkább nyugatra keltek át a Száván és Dráván, azután a Rába vízrendszerén, majd Sopron környékén a Fertő tó partjához értek. Innen, átkelve a Lajta hegységen és Lajta folyócskán, bejutottak a wieni medencébe és Wr. Neustadt—Wien lenne az a térség, ahol a palota fel volt épülve

4. mintegy 5 évvel ezelőtt az akkori jugoszlávok egy 4. elméletet állítottak fel, amely szerint a palota a Dravski polje kis Dravasíkságon állott, Marburg (Maribor)-tól délkeletre, annak a nagy Drávavölgye felé nyíló kijáratánál fekvő Pettau (azelőtt Ptuj) község közelében. Priscosék is ide jutottak el.

Meggyőződésemm nekem azt diktálja, hogy, ha elvonatkozunk attól az epizódokból összeállított díszlettől, amellyel Priscos az ő útleírásának gerincét felékíti s ha ennek az útleírásnak csak azokat a részleteit ragadjuk ki, amelyek burkoltan, vagy kimondva adatokat tartalmaznak az út megállapítására nézve és ha mi ezeket az adatokat egy katonai térképen nyomon követjük, akkor arra a belátásra kell jutnunk, hogy az útleírás nem is annyira hiányos, hézagos vagy felületes, hanem ellenkezőleg, hogy mi abból az útnak bizonyos részeit igen nagy valószínűséggel, sőt pontossággal meg tudjuk határozni s így ismerjük tulajdonképpen az egész utat, annak egy bizonyos szakaszáig. Sajnos, az útleírás utolsó része tényleg el van nagyolva, ill. itt Priscos elkövette az utókor szempontjából azt a végzetes hibát, hogy nem jegyzett fel egy oly adatot, amelyből mi egy irányra következtetni tudnánk. Így nem vagyunk képesek arra, hogy azt mondhatnók, kövessük hát ezeket az adatokat az

utolsóig s azután jelentsük ki, hogy itt kellett a palotának állnia. Mi csak nagyban egy területet jelölhetünk meg, amelyen belül a palotának azonban okvetlenül állnia kellett. Ezen a területen belül azonban már csak találgatásokra vagyunk utalva.

Hogy az útleírást jobban meg tudjuk érteni, magunk elé kell állítanunk az akkori (1495 évvel ezelőtti) viszonyokat. Elgondolhatjuk, hogy milyen fontos szerepet töltött be a ló az emberi életben ezeknél a harcos, lovas, tulajdonképen katonanépeknél, mint amilyen a hun is volt, amelyek a lovat az általuk feltalált és alkalmazott eszközökkel, mint a kengyellel felszerelt nyereg, a zablya a kantárszárral, a sarkantyúk stb. annyira hatalmukba kényszerítették, hogy az ilyen lovasegyedekből álló osztag egyetlen vezető akarata szerint vezényszóval, jelekkel, kürtjellel stb. volt a harcba vethető és irányítható is.

Hasonlóan állottak a viszonyok 448-ban már Bizáncban is, mert kb. 70 éves érintkezés alatt úgy a nyugat-, mint a keletrómaiak is már átvették a lónak hun módra való katonai használatát a szükséges szerszámokkal együtt.

Elgondolhatjuk, hogy az a dúsgazdag II. Teodozius császár, akinek a birtokaihoz akkor még hozzátartoztak nagyrészt azok a területek, amelyeken akkor is a legkiválóbb lófajta tenyészett és tenyészik ma is, amikor az ő embereit abban a tudatban küldi el, hogy azok ahhoz a hatalmas lovas nép uralkodójához, Attilához kerülnek el, ezeknek a legkiválóbb hátszlovakat bocsájtsa rendelkezésükre s hogy minden résztvevő számára nem is egy, hanem több (4) hátszló és málhásállat ki van utalva. Priscos ugyanis említi, hogy a podgyászt málhásállatokra pakolták. Jár-művek nékik nem állottak rendelkezésükre, mert arról sehol említés téve nincs. A karaván így 2 részből állott: lovasok és málhások.

A küldöttség abban a tudatban mentelt, hogy őket az úton támadás nem érheti és így nem vitték magukon azt a nehéz fegyverzetet és felszerelést, amit háborúban viseltek, hanem könnyű felszereléssel menelttek. Nem vitték magukkal súlyos tárgyakat, élelmiszert stb., mert Priscos megjegyzi, hogy az élelmet a lakosoktól pénzen váltották meg. Így a magukkal vitt teher legkisebb méretre, minimumra volt redukálva; a podgyász is csak oly tárgyakból állott, amelyek nem képviseltek nagy súlyt és könnyen fölpackolhatók voltak, mint takarók, sátorlapok stb.

Az így felszerelt különítmény (expedíció) a teljesítőképesség legmagasabb fokára emelkedett és igen mozgékony volt. Nem volt az épített utakhoz kötve, hanem mindenütt ott elmenetelhetett, amerre a jó ló lovasát el képes vinni, a málhásállat pedig terhet el képes szállítani. Tehát azt mondhatjuk, hogy mint sportlovasok, távlovasok menelttek.

Az utazás idejére nézve megállapíthatjuk, hogy az tavasszal ment végbe. Metz város krónikájában van az a feljegyzés, hogy Attila 451-ben, nyugati hadjáratán április 7-én tűnt fel lovasai élén a város falai alatt. Ha tehát Attila 5 hetes lovaglás után ér el a Rajnán túlra Metz alá, akkor néki március elején el kellett indulnia. Ha ezt az indulási időt rögzítjük, akkor, ha ő délre vonul, 2—3 hetes lovaglómenet után, tehát március közepétáján hadaival már az Aldunán kellett állania. Innen küldi el követeket Bizáncba, akik kb. egy 2 hetes lovaglás után jutnak el oda, azaz március végén, április elején. Innen, talán egy heti tartózkodás után visz-

szaindulnak. Úgy gondolhatjuk tehát el, hogy 448. április közepetáján indult útnak Bizáncból együttesen két küldöttség.

Ez időtájt a napkelte 5 óra körül van (április 22-én van pont 5 óra-kor).

A ló természetéből folyik, hogy az indulás idejét reggeli 2 órára tehetjük, mint ahogy a magyar gazda fogatával ma is reggel 2 órakor indul el tanyájáról, ha hosszabb útra kel, pl. hetivásárra visz terményeket stb. Priscosék tehát az útnak első részét mindig a sötétségben tették meg, mert csak $\frac{3}{4}$ órával napkelte előtt van már annyira világos, hogy az 500 m-re felkvő tárgyakat jól fel lehet ismerni.

Ennek a reggel 2 órai indulásnak (felkerekedésnek) semmi akadálya nem volt, a karaván erre az időre menetkészen állhatott és el is indult, mert nincs okunk állítani, hogy ők a napkeltét bevárták volna.

Ezek után áttérhetünk az útleírás taglalására. Azt nem az egész terjedelmében fogom idézni, hanem csak azokat a részleteket, amelyekben az útra nézve adatok foglaltatnak. Mivel pedig az útleírást németben tanulmányoztam át, azt le kellett fordítanom magyarra. Ezt, amennyire lehetséges, szószerint tettem ezért a szöveghez hozzáfűzve, mindig egy kis magyarázattal fogok szolgálni a jobb megértés kedvéért.

Priscos egyetlen szóval sem említi meg, hogy mily körülmények között indultak el Konstantinápolyból (Bizáncból), lehet, hogy ez a rész elkallódott. Azt sem jegyzi fel, hogy Hadrianopoliszon, ma török elnevezéssel Edirnéen keresztül lovagoltak.

Nem írja fel, hogy Philippopolison, ma bulgár elnevezéssel Plovdiv-en át kellett lovagolniuk, hanem a következőket jegyzi fel:

„A *menet* legelőbb Serdicába vezetett és itt az expedíció pihent.” Serdica a mai bulgár főváros, Sofia közelében, Saranci helyén épült volt keletrómai város.

Priscos most szerencsésen hozzáfűzi a következőket: „Serdica olyan messze fekszik Konstantinápolytól, hogy egy derekas gyalogosnak ez út megtételére 13 napra van szüksége.”

Ez igen szerencsés megjegyzés, mert abból oly adatoknak a birtokába jutunk, amelyek nagyban hozzásegítenek bennünket az útleírás helyesebb megértéséhez.

Ha ezt a távolságot: Konstantinápoly—Saranci (Sofia) mai katonai térképen, a mai út mentén lemérem, 550 km-t kapok. Ez nagy közeli-téssel megfelel a Priscosék által lelovagolt távolságnak, mert az egyszer megépített utak az idők folyamán csak rövidülnek, de a lovas mindig lelépve az úttestről, rövidített út mentén lovagol. A hunk is, mint kiváló lovasok, az út mellett, lerövidítésekkel lovagoltak a gyepon, legelőn, kaszálon stb. Ez a két távolság tehát csak kevéssé térhet el egymástól. Ha ezt a távolságot 13 napi teljesítményre bontom, akkor 42 km-t nyerek napi teljesítményként. Ezt csak olyan gyalogos tehette meg hosszabb időn keresztül, aki a római viszonyok között menetelt. Tudjuk, hogy a rómaiak a nagyon igénybevett utak mentén egymástól napi menetnyire ellátó állomásokat tartottak fenn, amelyeken az utas minden szükségletének kielégítését megkapta, így semmilyen terhet magával vinni nem volt kényszerülve, tehát teher nélkül, nyitott térdekkal, talpára csak könnyű bőrsarut kötve, könnyű ruházatban, mint távgyalogos, sportmenetelő menetelt.

Semmi esetre sem tehetné volna ezt meg egy tábori felszerelésű gyalogos katona, akiről tudjuk, hogy az csak átlag 20 km-es napiteljesítménnyel menetelhet. Viszont egy tábori felszerelésű lovaskatona a gyalogos teljesítményének átlag a kétszeresét teheti meg napiteljesítményként, kb. 40—50 km-t. Ha mindkettő tényleg 5 órahosszát van mozgásban, a többi időt pihenéssel stb. tölti, akkor a gyalogos részére 4 km, a lovas részére 8 km adódik órasebességként.

Ha ezt az összehasonlítást Priscoséknál, mint a sportgyalogos és a sportlovas teljesítményére nézve végezzük, akkor ugyanez az arány áll fenn. Ha tehát a távgyalogos megtett 40—42 km-t, akkor a távlovas ennek kétszeresét, 80—84 km-t tehetett meg.

Ha feltesszük, hogy Priscosék, tekintettel a lehető lóváltásra, nem 5, hanem 8 órahosszát voltak nyeregben, akkor önáluk órateljesítmény (-sebesség) -ként 10 km adódik.

Tehát Priscoséknál 80 km napiteljesítményt és 10 km óránkénti sebességet vehetünk számításba. Ezek volnának azok a fontos adatok!

Hogy miként állapította meg Priscos a 13 napot a gyalogos részére, arra könnyen felelhetünk: neki nem kellett mást tennie, mint a napiteljesítményre egymástól fennálló ellátóállomásokat kellett összeszámolnia.

Priscos így folytatja:

„Serdicából az expedíció Naissus (mai Nis) felé, kerekedett fel. A következő nap útközben elbeszélték nekik Bigilasnak, amit Orestestől hallottak és miután Bigilas Orestessel beszélt, elmondta nekik a következő nap útközben, hogy ő mit hallott Orestestől, és ekkor jöttek meg Naissusba. Naissus az ellenség (hunok) által le volt rombolva és a lakosoktól elhagyatva. Itt ők éjjeleztek“.

Az eseményeknek így különös összekapcsolása arra enged következtetni, hogy ők ezt az utat 2 nap alatt tették meg. Ha ezt az utat a mai kat. térképen lemérem, 145 km-t nyerek. Ezt 2 napi teljesítményre osztva, 72—73 km napiteljesítményt kapok, — ezen az útszakaszon. Ez igen jó összhangban áll az előző megjegyzésből nyert eredménnyel.

Most abba a hegyvidékbe jutottak, amely a Balkán vonulattól délnyugatra a Ceverna, pl. Ruj, Rilo dag felé húzódik. Ezen át a Dragomán hágón vezet az út. A térképről nem lehet megállapítani a hágó magassági viszonyait (a Balkán-térképek hiányosak). Itt azonban szintkülönbségeket kellett leküzdeniök, tehát csak 72—73 km-el menetelhetek.

Valószínűleg a Dragomán hágón állott egy ellátó állomás is, amelynek környezetében, vagy az állomáson magán, éjjelezni voltak kényszerülve. Tehát tartaniok kellett magukat a permanens (meglévő) útbeosztáshoz.

Priscos most így folytatja:

„A következő reggel érkeztek Naissus környékén Angitheushoz, az illír csapatok parancsnokához“.

Priscos nem említi a helyet, ahol Agitheus székelt, — valószínűleg a kötelező titoktartás végett, — nem írja fel a fontos parancsok székhelyét. Egy pillantás a térképre, elárulja, hogy ez nem lehetett másutt mint a mai Aleksinac helyén állott római településen. Az utak az ellenség oldaláról északnyugatra, északról, északkeletről ide futnak össze, tehát fontos közlekedési csomópont és így akkor igen fontos katonai (stratégiai) pont volt. Ma is meg van erősítve, akkor is erősség volt. Én ugyan nem

tudom a római erőd nevét megemlíteni, a rendelkezésre álló térképen nincs benne. Aleksinác Ništől 30 km-re fekszik, ez 3 órai út. 2—3, 3—4, 4—5-ig, de egy $\frac{1}{2}$ órás pihenőt is kell számítanunk, úgy hogy $\frac{1}{2}$ 6 felé érkezhettek. A napkeltét 5 órára véve, tényleg reggel, a világosságban érkeztek be. A 30 km távolság miatt mondhatjuk hogy még Naissus (Niš) környékén voltak.

Aleksináctól északra és északkeletre vezető utak mellett romok található. Igen érdekes lenne ezeket megtekinteni, hogy rajtuk a római idők nyomai feltalálhatók-e? Ha igen, az arra mutat, hogy a rómaiak ezeket az utakat őrizték s az őrsapatok parancsnoka egy nagyobb tartalékkal Aleksinácban székelt.

Ha a térképen az utat követjük az a Nišava völgyében északnyugatnak vezet majd a Morava völgyén visz Aleksinácba, tehát nekik Aleksinácba kellett jutniok.

Itt elérkeztünk az útnak olyan szakaszához, ahonnan visszapillantást kell tennünk az eddig megtett útra. Ebből jobban meg tudjuk ismerni azt a módozatot, amellyel Priscos az ő útleírását szerkeszti. Erre pedig a továbbiak jó megértése végett van szükségünk.

Konstantinápolyból indulva, Priscos ezt írja:

„A *menet* legelőbb Serdicába vezetett“.

Ez a „menet“ 550 km hosszú volt.

Ha 80 km-es napiteljesítményeket veszünk, akkor a menet 7 napig tartott, ehhez 1 nap pihenőt számítva, 8 nap,

ha 70 km-es teljesítményeket számítunk naponta, akkor 8 napig tartott, amihez 1 nap pihenő járult, tehát 9 nap.

Ennélfogva semmi esetre sem lehet a „menet“ alatt „napimenetet“ érteni.

Ha Priscos általában „menetet“ ír, akkor ezalatt olyan hosszabb utat kell értenünk, amely egy hosszabb tartózkodó helyből indul ki, több napi teljesítményből tevődik össze és olyan állomáson végződik, ahol pihenőt tartanak, tehát hosszabb ideig tartózkodnak. Priscos tehát az utat pihenőtől pihenőig tartó szakaszokra, „*menetekre*“ osztja, de az egyes napimenetek után automatikusan (önidézettel) beálló éjjelezéseket nem tekinti a menet megszakításának. A menet megszakításának csak a pihenőket tekinti, de az egyszerű éjjelezéseket nem. Valószínűleg híven az akkori katonai szokásokhoz.

Történetszerzőink nem értelmezték helyesen a „menet“ kifejezést s mivel ők valószínűleg „napimenetet“ kerestek alatta, a dolgokkal nem tudták összeegyeztetni s ezért mondták, hogy a leírás hiányos, hézagos és felületes. Ez az első ok, amiért a feljegyzéseket nem érthették meg teljesen.

Csakis akkor szabad napiteljesítményt értenünk, ha Priscos kifejezetten „napiutat“ vagy „napiteljesítményt“ ír.

A második ok volt annak a helytelen értelmezése, ha Priscos „*következő reggel*“ vagy „*következő napot*“ jegyez fel.

Ezt nem szabad úgy értelmeznünk, mint ahogy azt mi érteni szokva vagyunk. Ha pl. azt jelentem ki, hogy „holnap Szegedre utazom s a következő reggel Dorozsmán lesz dolgom“, ezt ma úgy értelmezzük, hogy e kijelentésem után eltelik egy 10—15 órás időtartam, amelyben az éjszaka is fekszik s ezután megy végbe az utazásom, aminek utánna megint egy

Priscos tovább följegyzni:

„Miután éjjeleztek és Naissus környékéről az Ister felé felkerekedtek, erdős vidékre („helységre”) jöttek, sok kanyarulattal és szakadékkal, ahol, abban a véleményben (tudatban), hogy nyugat felé menetel-nének, virradatkor a Napot egyenesen az arcukba kapták, és ezen az emberek csodálkozva azt mondták, hogy a Nap megváltoztatta járását; a valóságban az út itt, a talaj egyenatlansége miatt keletnek fordult.“

Ez Priscosnak a legfontosabb följegyzése.

Eddig nyugatnak meneteltek. Most irányt változtatnak és nekifordulnak a fölkelő Napnak.

Ezzel tehát behatóbban kell foglalkoznunk. Meg kell állapítanunk:

1. nagyban, mely területen volt ez?

2. mely szűkebb helyen lehetett ez?

3. ezen a helyen, Priscosék délkörük és parallelkörük metszéspontjából nézve, az északi, ill. a keleti iránytól milyen elhajlással, milyen vízszintes szög alatt látták ők a Napot fölkelni, mert amilyen irányban ők a Napot fölkelni látják, abban az irányban menetelnek ők több napon át.

El kell gondolnunk a következőket:

Priscosék oly vidéken járnak, ahol még soha nem voltak, teljesen ismeretlenek. Ez kitűnik az egész útleírásból.

A hunok vezetnek, ők ismerték az utat Attilához (a Bizáncig hatoló földerítésből).

Priscoséknak nincs se iránytűjük, se térképük, se messzilatójuk, csak arról szerezhettek tudomást, amit sajátmaguk hallottak vagy szabadszemmel láttak. Tájékozódásra csak a Nap és a csillagok álltak rendelkezésükre. Azt látjuk, hogy Priscos az útirányt a Nap járása szerint kíséri szemmel.

Priscosék most a 13. napon vannak úton. Előttük eddig változatlanul egy és ugyanazon kép tárult fel:

Reggeli 2 órakor a hunok vezetésével, a sötétben indulnak és ismeretlen tájakon menetelnek.

Virradatkor a felkelő Nap mindig a hátukat, a tarkójukat sűti; délben, midőn pihenőt tartanak, a delelő Nap — az útirányba fordulva — a baljukban áll, délen, míg árnyékuk északnak mutat.

Mikor délután továbbmenetelnek, a Nap elébük kerül, és este, amidőn elérik az éjelező helyet, a Napot maguk előtt, a menetirányban látják leáldozni.

Ehhez a képhez a 12 napon át mintegy hozzáidomulnak.

Ma, a 13., 14. napon váratlan változás áll be.

Megint a sötétben indultak, a hunok vezetésével és ismeretlen vidéken járnak. Mikor szürkül, azt látják, hogy erdős területen vannak, az út sok kanyarulatot végez s sok a szakadék.

Mikor megvirrad a felkelő Napot egyenesen az arcuk előtt látják a menetirányban, holott az nekik eddig mindig, következetesen, a hátukat, a tarkójukat sűtötte.

Az emberek csodálkoznak azon, hogy a Nap megváltoztatta járását. Priscos, a tanult ember tudja, hogy ez lehetetlen, hanem most ők fordultak neki a fölkelő Napnak.

Priscos, e váratlan irányváltozásra keresi az okot. Az útnak eddig 12 napon át nem volt oka keletnek fordulni. Viszont Priscos egy térképről

nem tudja leolvasni, hogy 2 óra, 5 óra, 1 nap, 2 nap múlva az út merre fog vezetni?

Igy arra a meggyőződésre jut, hogy annak a kis útszakasznak a környezetéből, amelyet a szürkület beálltától napkelteig megtettek, kell a magyarázatot keresnie az útirány változására nézve, tehát a magyarázatot egy 5 km-es útdarabka környezetéből kell merítenie. És itt az a nézete alakul ki, hogy a talaj egyenetlensége az, mely az utat keletre fordulni kényszeríti.

Most Priscos elhallgat. Nem beszél az útirányról többé.

Tudjuk, hogy ő az út menetét a Nap járása szerint továbbra is szemmel kíséri, de tovább nem jegyez fel erről semmit. Ezután sokmindent elmond: hogy mentek át a folyón, hogy találkoznak Attilával stb., stb.

Csak később, már mikor a folyón átkeltek, mintegy 5—6 nap múlva, midőn már Attilával együtt menetelnek, említi meg, hogy egy bizonyos helytől:

„innen utunkat Attilával együtt *„jobban északra“* folytattuk, de csak egy rövid darabon, mert azután más útra tértünk stb.“.

Tehát onnan, (ahol most mondja) sem folytatták ők az utat *északra*, csak *„jobban északra“*. Előzőleg tehát az útnak kevésbbé kellett, hogy északnak vezessen. De mivel itt azt mondja, hogy — bár hozzátéve, hogy a talaj egyenetlensége miatt — az út keletnek fordult, kell, hogy e két iránymegadási pont között az út „kevesbbé északnak, mint keletnek“, azaz „*jobban keletnek mint északnak*“, tehát

„*kelet-északkeletnek*“ kellett, hogy menjen.

Ha azt belátjuk, hogy ez az okfejtésünk jogos, akkor az út további része egy bizonyos helyig már önmagától adódik.

Annak az útnak a megáilapítása, ahol most menetelnek, volt e kutatásnak a legfontosabb része. Ezt az útdarabot egy 8 esztendőös keresés után sikerült föllelnem. A vázlatokon az út vastag fekete vonallal feltüntetve. Mint tipikus, jellegzetes balkáni lovasösvény az eredeti kat. térképen 1 : 200.000, vékony felt vonallal van ábrázolva és valószínűleg ezért is kerülhette el a keresők figyelmét. Ez az út egy lerövidítése annak a nagy kerülőnek, amelyet az épített út a Morava völgyében Paračinn felé, innen Zaečáron át a Duna felé megtesz. Ezen az úton járművek nem közlekedhetnek, csak gyalogosok, lovasok és málhások, ezért az általános térképen vékony feltvonallal van feltüntetve s ezért nem is szembeötlő.

A mellékelt vázlat az általános kat. térképről 1:200.000. 10-szer nagyítva 1:20.000. Ezen csak azok a dolgok vannak berajzolva, amelyekre Priscos vonatkozik: az erdők, az út a kanyarulataival és a szakadékok. A terep jellemzésére még néhány magaslati pontot is felvettem.

A terep jellemzése.

A fő-hegyvonulat Paračinnál emelkedik ki a Morava völgyéből, átlag 800 m magasságban egyenesen keletnek vonul és a Rtanj planinában éri el legmagasabb részét 1560 m-t, s e karsztos, sziklás, kopár hegyhátban végződik. A főhátból ágazik le parabolikus vonalban 700—900 m magasságban dél felé egy másik hegygerinc, amelynek legmagasabb pontjai a Veliki vrh és a Bukova poljana. Ennek a hátnak dél felé kiágazó nyulványai Aleksinác környékén esnek le a Morava völgyébe.

Az út Aleksináctól a Morovica-átjáróhoz vezet; innen ágazik ki a rövidítés a Bukova polje melletti nyereghez, onnan pedig általában víz-

szintesen 700—800 m magasságban kígyózik a szakadékok és magaslatok között és torkollik a Kivivirski Timok völgyében Zaječáron át a Duna felé vezető épített útba.

Ezen az úton vonultak Priscosék és itt süthetett nekik a felkelő Nap az arcukba azon az útszakaszon, amely általában kelet-északkeletnek vezet. Itt még egy másik út is tekintetbe jöhetne. Az, amely a Morovica-völgyből északra ágazik ki és a Lukavica hágón vezet az előbbeni épített útba. Ez azonban nem felel meg a Priscos által leírtaknak: az út kopár területen vezet, a Nap nem süthetett volna nekik a szemükbe, stb.

Erdőségek nagyjából ma is ott terülnek el, ahol 1495 évvel ezelőtt, csak az erdő déli szegélye szorult fel északra (művelhető föld, legelők stb. nyérése miatt) a megtelepült szlávok irtásai folytán.

Az ált. térkép viszonyyszáma nagy. Kis papírfelületen nagy területet kell ábrázolni, ezért összevonva rajzolják be a terepet, azaz sok mellékesebb dolgot elhagynak, csak a fődolgozatot tüntetik fel. A természetben sokkalta több szakadék található, mint a mennyi a térképen fel van tüntetve.

A részletes térképen már sokkal több aprólékosság is be van rajzolva, de még ez is össze van vonva s a természetben sokkal több szakadék van, mint amennyit a részletes térkép mutat.

Ha belátjuk azt, hogy Priscosék ezen az úton meneteltek, ekkor már tisztában vagyunk nagyban a hellyel is, azaz azzal a területtel, amelyről Priscos azt írja, hogy erdős vidék.

Meg kell állapítanunk:

1. mely szűkebb helyen lehetett az, amikor vagy ahol a felkelő Nap Priscoséknak a szemükbe sütött?

2. ezen a helyen, délkörük és parallelkörük metszéspontjából tekintve, az észak-dél, vagy ami ugyanaz, a kelet-nyugati iránytól milyen azimut alatt láthatták ők a felkelő Napot?

Mert amilyen irányban a felkelő Napot látják, abban az irányban menetelnek több napon keresztül.

A helyet könnyen megállapíthatjuk.

Ha 2 órákor indulnak, akkor 3 órákor 10 km-mel vannak tovább, tehát a Moravica-átjárónál. Ezen a szakaszon az emelkedésekből eredő késleltetést nem kell tekintetbe vennünk, mert az emelkedés igen kicsiny.

Egy további óra múlva, 4 órákor, ha ismét 10 km-t haladtak volna, úgy eljutottak volna a Bukova polj. és a 700 Δ pont közötti nyergen túl a nagy kanyarulathoz. Itt azonban már egy 300 m-es emelkedést is számításba kell vennünk. Minden 100 m-re $\frac{1}{4}$ órát számítva, ez $\frac{3}{4}$ órányi, 45 percnyi késleltetést okozott. Ennél fogva csak 4 óra 45 perçkor lépték át a hágót.

A napkelte 5 óra körül lehetett, tehát már a nyergen túl érte őket.

Meg kell vizsgálnunk, hogy valamely kiemelkedő tereptárgy késleltette-e a napkeltét Priscosék szemében?

Csak a Rtanj pl., melynek túlemlelkedése 800 m-t, vagy a Veliki vrh, melynek túlemlelkedése 300 m-t tesz ki, jöhetne tekintetbe.

Ha a napkeltét 5 órára tételezzük fel, akkor ez őket valahol a nagy kanyar és a Veliki vrh között érthette.

A felkelő Nap irányába eső Rtanj pl. mennyire késleltethette Priscosék szemében a Napkeltét?

A vízszintes távolság 20 km, azaz 20.000 m, a túlemelkedés 800 m. 800-at 20.000-hez állítva viszonyba, egy szög tangensét (ily kis szögeknél sinusát is) kapom.

$$\begin{aligned} 800/20.000 &= \operatorname{tg} \alpha = 0,04 \\ \text{arc. tang. } 0,04 &= \alpha = 2^\circ 20' \end{aligned}$$

Ennyit kellett a Napnak emelkedni, a tényleges napkelte után, hogy Priscoséknak a szemébe süthessen.

Ezt az emelkedést megteszi a Nap: (a látszólagos mozgásában) Számítanunk kell szögperc pro időperc-ben.

$$2^\circ 20' = 140 \text{ szögperc (ívperc).}$$

A Nap 24 óra alatt egy teljes kört, 360° -ot tesz meg látszólagos útjában.

Ez a szög (ív) percekben:

$$360 \cdot 60 = 21.600' \text{ szög (ív)-perc.}$$

Ezt időpercekben megteszi:

$$24 \cdot 60 = 1440' \text{ időperc alatt.}$$

1 időperc alatt a Nap megtesz ív (szög)-percekben:

$$\begin{aligned} 21600 : 1440 &= 15' \text{ szög (ív)-percet.} \\ 720 \\ 0 \end{aligned}$$

Csak hogy a Nap nem a szemsíkunkra merőleges síkban, hanem az ekliptikán, 67° -kal elferdülve mozog.

Hogy a merőleges síkbani emelkedést megkapjam, a $15'$ szög (ív)-percet vetítenem kell a merőleges síkra, azaz szoroznom kell $\sin. 67$ -el.

$$\sin 67 = 0,92 \cong 0,9$$

$15 \cdot 0,9 = 13,8 \cong 14$ szög (ív) -perc tényleges emelkedés esik egy időpercre.

$$140 : 14 = 10' \text{ idő perc késleltetés.}$$

Tehát 10 percnyi késedelemmel a tényleges napkelte után látták ők a Napot a Rtanj pl. fölé emelkedni.

E 10 perc alatt megtettek $10.000 : 60 \cdot 10 = 1666$ m-t, azaz 1,6 km-t. Tehát átlag $1\frac{1}{2}$ km-rel jutottak tovább.

Ezek nem nagy távolságok.

Úgy, hogy azt mondhatjuk, hogy 5 órakor látták ők a Napot felkelni a Rtanj pl. fölött.

A Veliki vrh csomója csak abban az esetben késleltethette volna szemükben a napkeltét, ha ők a horpadásban a Veliki vrh előtt megállottak volna. Ezt azonban nem lehet feltételezni.

Milyen szög alatt (a vízszintes síkban) látták ők a Napot az északi, ill. keleti iránytól, fölkelni?

Szerkesszünk Földünkben egy nagy napórát.

Képzeljük el, hogy a Föld egy kristálytestből álló gömb, amely a napsugarakat önmagán törés nélkül átbocsájtja.

Gondoljuk el, hogy Priscosék meridiánusuk és párhuzamoskörük metszéspontjában egy 10,000 m hosszú piros póznát félig a földbe süllyesztünk, úgy, hogy az a Föld középpontja felé irányulva legyen.

Figyeljük a pózna árnyékának körmozgását a földfelületen.

Míg a Nap a szemsík fölött jár, addig a póznának a földből kiálló része veti az árnyékot a felületre; mikor a Nap a szemsík alatt jár (éjjel), akkor a póznának a földalatti része veti az árnyékot alulról a felületre. E két árnyék 24 óra alatt egy teljes körfelületet sűrol.

Mikor a Nap délben a meridiánsíkban áll (ill. azon keresztül megy), akkor az árnyék is a meridiánban fekszik és északnak mutat; ellenben amikor a Nap és Csendesóceáni oldalon ismét a meridiánsíkba kerül, akkor a pózna alsó felének árnyéka ismét a meridiánban áll, de ekkor délnek mutat, éjjel 0 órakor.

Állapítsuk meg az árnyék helyzetét reggeli 5 órakor, azaz napkeltekor.

Itt 10 perces időegységgel és fokokban számolhatunk.

24 óra alatt az árnyék 360° -ot sűrol.

Ezt pedig megteszi $24 \cdot 6 = 144$ tízperces időköz alatt.

Egy 10 perces időközre esik: $360 : 144 = 2\frac{1}{2}^\circ$.

Éjfélkor, 0 órakor az árnyék a meridiánban van és délnek mutat. 0 órától 5 óráig elműlik $5 \cdot 6 = 30$ tízperces időköz, mert minden órában 6 tízperces időköz van.

Minden 10 perces időközre az árnyéknek $2\frac{1}{2}^\circ$ -nyi eltolódása esik. $30 \cdot 2\frac{1}{2}^\circ = 75^\circ$ -nyi eltolódást mutat az árnyék a meridiánból nyugat felé.

Ha azt képzelem, hogy beállok az árnyékba és a póznán át eltekintek, akkor az ellenkező oldalon kell látnom a napot, az északi iránytól től ugyancsak 75° -nyira elhajolva, vagy ami ugyanaz, a keleti iránytól 15° -nyí elhajlással, *kelet-északkeleti* irányban.

Ez tehát az az irány, amelyben Priscosék meneteltek, amikor nekik a felkelő Nap a szemükbe sűtött.

Ha a térképen Priscosék pillanatnyi helyzetéből (meridiánjuk és parallelkörük metszéséből) az északi iránytól 75° -kal, vagy a keleti iránytól 15° -kal, kelet-északkeletnek egy irányt fektetek, ez éppen Vidin felé mutat.

Ezek után tehát azt állítom, hogy Priscosék az akkori Bononia (ma Vidin) környékén mentek át az Isteren (tehát a Dunán),

de nem a Belgrád—Orsova szakaszon,

nem a Drina—Balaton irányában utaztak,

nem a Fertő tó—Sopron vidékén jártak és

a legkevésbé a Dravski polje felé meneteltek.

És most nézzük, mit mond Priscos az átkelésre vonatkozólag?

Pricos a következőket jegyzi fel:

„Erről az úttalan (járatlan) területről (vidékről) egy síkságba jutottak, amely egyszersmind (egyidejűleg) erdős volt és barbár révések által naszádokba vétettek föl és átvitettek a folyón. Ezek a révések nem öniattuk állottak *itt késznlétben*, hanem, hogy egy csomó barbárt átszállítsanak, akikkel ők már az úton találkoztak, mert Attila vadászat miatt akart átmenni római területre. A királynak (Attilának) azonban a háborúra ürügyül az a körülmény szolgált, hogy neki nem

az összes szökevényeket adták ki". (Most nevezi a szöveg ugyanazt a vidéket területnek, amelyet előbb helységnek jelölt).

Itt már egy katonai helyzet volt kialakulva. A révészek „készenlétben” állottak, az átküldött felderítő csapatok esetleges gyors visszaszállítására. Attila a háború megindításával fenyeget. Tehát csapatainak már fel kellett vonulva lenniök.

Ebből a helyzetből, amely az Aldunán volt kialakulva, küldte el Attila követeit is Bizáncia.

Azok a barbárok, akikkel Priscosék római területen, az úton találkoztak, az Isteren túlra küldött felderítő, ill. biztosító osztagok voltak. Hogy ezeket Bononia és Ratiária várak közelében, ellenséges támadás szét ne ugrassza, álltak Attila révészei készenlétben a bizánci parton.

Priscosékat a hunok azon az úton vezették, amelyen ők nyomultak be római területre. Ezek az áprilisi lombosodó erdők fedezékében lovagoltak és nem a nyílt terepen. Emmiatt nem is tudhatták Priscosék azt, hogy ők Bononia erődítés közelében jártak, s ezért nem is említi ezt meg Priscos.

Ha Attila egyáltalán át akart menni bizánci területre, akkor bizonyára nem vadászni akart ott, hanem alvezéreinek valamilyen rendelkezéseket akart kiadni.

Melyik lehetett az a síkság, amelybe most bejutottak?

Csakis az a partmenti sík, amely a Duna délnyugati partját Negotin és Vidin között, mintegy 120 km hosszban és 50–60 km szélességben követi. E síkság a Nyugati Balkántól a Duna felé kinyúló, keskeny, nyelvszerű dombos vidékkel egy északnyugati és egy délkeleti részre van osztva. Az északnyugati rész ma is erdős (parcellák), a délkeleti részen már nincsenek erdők. Priscosék a délkeleti részbe kerültek bele.

Azt állítom, hogy az Isteren (Dunán) való átkelés annak a helynek a közelében történt, ahol a román oldalon, a régi dunameder mellett ma is ott található egy „HUNIA” nevű kis oláh község.

A régi Dunameder ma is jól kirajzolódik a tavacskák és holt ágak által. Az új meder csak későbbi keletű, amikor a Dunamedret a hajózásra tették alkalmassá. A régi meder itt kiszélesedett, a víz elsekélyesedett, folyása lelassult, tehát az átkelésre alkalmas hely keletkezett, amely valószínűleg már évszázadokkal előbb átjáróul szolgált. A hunok is azonnal birtokba vették, mihelyt erre a területre kiterjesztették hatalmukat.

Huniánál volt tehát Attilának az az örse, amely az Isteren való átkelést ellenőrizte és eszközölte is.

Az egész hullámos terepalakulat úgy keletkezett, hogy mielőtt a Duna a Balkán-Kárpát vonulatot áttörte volna, a Balkán-Kárpát hajlatban olvadáskor, esőzések alkalmával lezúduló víz a magával hozott hordalékot itt leraktározta s így álltak elő a töltésszerű lerakódások és közben a teknőszerű vízfolyások (medrek). Miután a Duna áttörte a Balkán-Kárpát vonulatot, medrét mélyen bevájta a felszínbe. Így képződött a magas, szakadékos part, amely félkörben a régi Dunamedret szegélyezi. Ez a part Attila idejében még sokkal szakadékosabb, meredekebb volt, mint ma, mert azt a víz ma már nem mossa alá, s a meredeksége leszelídült.

Ezen a meredélyen fekszik Hunia község.

Igen érdekes lenne ezt az átkelő helyet és annak környékét megtekinteni; a Huniától keletre elterülő vidéket megszemlélni, hogy milyen

benyomást nyernénk róla; a térkép szerint nem lehetne síkságnak minősíteni.

Hunia elnevezését valószínűleg a bizánci oldalról nyerte, ahonnan a környékén feltűnő hún lovasokat figyelték: a túlparton lévő húnok, az már ott Hunia!

Priscos folytatólag a következőket írja:

„Az átkelés után a barbárokkal még mintegy 70 stádiumot meneteltek és ekkor felszólították őket, hogy egy síkságban álljanak meg, mert Edecon és embereinek, érkezésüket Attilának be kellett jelenteniök. Itt éjelezték. Az éjjel folyamán hozzájuk szegődött két barbár a következő napon őket Attila sátraihoz közelébe vezette.”

Hol lehetett ez a síkság?

Egy stádium 180 m-t tett ki.

$70 \cdot 180 = 12.600 \text{ m} = 12\frac{1}{2} \text{ km}$.

Ha ezt a $12\frac{1}{2}$ km-t a menetirányban felmérjük, éppen annak a kis síkságnak a közepébe jutunk, amely Bailesti és Dobridor között terül el, mintegy 60 km hosszú, 12—14 km széles és délen a nagy Dunaártérbe megy át.

Ez a sík egy terraszszerű lépcsővel egy magasabb északi és egy alacsonyabb déli félre van osztva.

A Föld mélyében a vízvívó rétegek helyzetüket nem változtatják, a mai alkalmas helyen, akkor is alkalmas helynek kellett lennie egy kút üzemeltetésére. Ha az akna terméskővel van kirakva, akkor lehetséges, hogy még ma is ugyanaz az akna szerepel, mint Priscosék idejében.

Figyelemreméltó, hogy 1495 évvel ezelőtt Priscos följegyzi, hogy 70 stádiumot meneteltek s ekkor egy síkságra értek. 1200 évvel később, egész más célzattal megindul a térképészet, és felveszik ezt a terepet is. Ha a 70 stádiumot, 1600 m-t felmérjük, tényleg egy síkságnak a közepébe — Bailesti—Dobridor között — jutunk.

Priscoséknak igen jó időmérőjük volt: homokóra. Jól kellett, hogy ismerjék az összefüggéseket az idő és a ló teljesítménye között, a különböző menetnemekben (lépés, ügetés, vágta). Különben elképzelhetetlen volna az adatoknak ilyen megkapó helyessége. Priscosék valószínűleg az időt mérték és abból számították a megtett utat, a 70 stádiumot.

Priscos így folytatja:

„Az éjjel hozzájuk szegődött két barbár őket másnap Attila sátraihoz közelébe vezette.”

„Ők a napnak 9-ik órájában jöttek meg (érkeztek) Attila sátraihoz közelébe. Ők sátraikat egy dombon akarták felverni; ebben azonban barbár kíséretük által megakadályoztattak, mert Attilának sátra a lapályban állott.”

Ha az időt reggeli 6 órától számították:

6—7,	7—8,	8—9,	9—10,	10—11,	11—12,	12—1,	1—2,	2—3-ig
1	2	3	4	5	6	7	8	9
$2-3, 3-4, 4-5, 5-6$ -ig								
1	2	3	4					

$4 + 8 = 12$ óra menet, ebből azonban 4 óra pihenőt le kell számítanunk. Így 8 óra menet adódik, tehát 80 km-t tettek meg a Bailesti—Dobri-

dor közti síkságtól. Ebben az esetben Attila sátra a Craiovai dombokon, a Zsil folyón túl, de az Olt folyón innen állott.

Ez megfelel a számított napiteljesítménynek is.

Ha az időt már úgy számították, mint mi, azaz éjféltől, akkor

0—1,	1—2,	2—3,	3—4,	4—5,	5—6,	6—7,	7—8,	8—9-ig
1	2	3	4	5	6	7	8	9

8 óra hossza menetidő, amelyből 2 órát pihenőre kell leszámítanunk, tehát 6 óra menet adódik, s ekkor 60 km-t tettek meg. Így Attila sátra a Zsil folyón és Craiován innen állott valamely dombos vidéken.

Craiova elnevezése is valószínűleg még Attilától származik.

Priscos folytatólag a következőket jegyzi fel:

„De a merénylet, amelyet Bizánc Attila ellen tervezett, annak már bemondatott s ők felszólítottak, hogy a leggyorsabban forduljanak vissza. És midőn a podgyász a málhásállatokra már fel volt pakolva, és ők szükségből éjnek idején fel akartak (szándékoztak) kerekedni, barbárok jöttek hozzájuk, akik velük közölték, hogy Attila nekik megparancsolja, hogy tekintettel az előrehaladott időre, még maradjanak, míg más barbárok ellenben arra a helyre, ahonnan ők éppen felkerekedtek volt, nekik Attila rendelkezésére egy tehenet és folyóvízi halakat hoztak.“

E feljegyzés szerint még mindig az Ister (Duna) közelében lehetnek, mert a halak annak árteréből kerülhettek elő, lehetséges azonban, hogy a Zsilból vagy az Oltból származtak. A tehén arra vall, hogy akkor ezen a vidéken állattenyésztő nép lakott.

A feljegyzés egy ellentmondást látszik tartalmazni:

egyik helyen azt írja, hogy midőn szükségből éjnek idején „fel akartak kerekedni“,

a másik helyen, közvetlenül utánna, hogy arra a helyre, ahonnan „éppen felkerekedtek volt“.

Ha magunk elé képzeljük a helyzetet, belátjuk, hogy nincs ellentmondás. Priscosék éjjel sátraikban pihennek, alusznak.

Hirtelen jön a kiutasító parancs.

A bizánciak tudták, hogy Attilának beárulták az ellene kitért merényletet és féltek a hunok bosszújától.

Felriasztják a tábort és azonnal nyergeltetnek.

Mihelyt a lovak nyergelve vannak, lóra kapnak és sietnek vissza az Ister felé.

A málhásoknak elrendelik, hogy azonnal pakoljanak fel és jöjjenek utánuk az Isterhez.

Az azonban hosszabb időt vesz igénybe, míg a szanaszét heverő holmikat összekeresik, a sátrakat leszedik és a sötétben felpakolnak.

Mikor a podgyász a málhásállatokra már fel van pakolva és azok is fel akartak kerekedni, azaz el akartak indulni,

jönnek a barbárok Attilának azzal a rendelkezésével, hogy még maradjanak. Ámde a lovasok már tért nyertek és ezek után utánuk kellett ugratni s őket visszahívni.

Mikor a lovasok visszaérkeznek, ott találják a már felpakolt málhásokat és a barbárokat is a téhénnel és a halakkal.

tehát azon a helyen, ahonnan a lovasok már felkerekedtek volt,

de a málhások csak fel szándékoztak kerekedni. Így nincs ellentmondás. Priscos most csak különválasztja a lovasokat és a málhásokat.

Ezután Priscos följegyzí:

„A következő nap őket Attila Orestes által hívatta és ekkor jutottak Attila sátrainak közvetlen közelébe. A barbárok Attila sátrát körbefogva őrizték. De abból sok volt ott“.

Hogy kire, ill. mire érti Priscos, hogy sok volt belőlük ott, a barbárokra-e, vagy a sátrakra-e, ezt a szövegből eldönteni nem lehet.

De ha sok sátor volt ott, akkor sok barbárnak is kellett lennie, viszont ha sok barbár volt ott, akkor ott sok sáternak is kellett lennie. Reánk nézve az a fontos, hogy Attila itt nem egyedül volt a táborban, hanem valószínűleg egy csapatának élén volt táborba szállva a Craiovai dombokon.

Ezek után képesek vagyunk megítélni az itt kialakult volt hadihelyzetet is.

Attila seregeit — amint majd később belátjuk — az Aldunán két területről vonta össze, épedig:

1. A Kárpátmedence hadinégeit egyik hadseregben az Isteren (Dunán), a Morava beömlésével átellenben.

2. a Szarmat síkságról (Orosz síkságról) egy másik hadseregben, valószínűleg az alsó Isteren (Aldunán) a Prut és Szeret beömlésvidékén.

E két főcsoport (szárny) között középen, talán egy kisebb sereggel, a Craiovai dombokon táborozik Attila maga.

Ebből a helyzetből küldi el követeit a Huniai örsön át Bizáncba és teszi a császár válaszatól függővé, hogy a háborút megindítja-e?

A követek megérkeznek, a császára is, és Attila lemondja a háborút, hadinépét békeszállásaira bocsájtja el.

Priscosék, akik Attilával később indulnak el innen, már nem látják a csapatokat.

Természetesen, a Kárpátmedencéből a Moravatorkolattal átellenben a Dunán összevont seregekről Priscosék egyáltalán nem vehettek volna tudomást.

Most Priscos így folytatja:

„Bigilas eltávozása után ők még egy napot töltöttek ezeken a vidékeken és azután útjukat Attilával együtt „jobban északnak“ folytatták, de csak egy rövid darabon, mert barbár kíséretük felszólítására egy másik útra léptek, mivel Attila egy faluba akart eljutni, ahol néki egy menyasszonya volt.“

Nem lehet megállapítani, hogy meddig maradtak Craiova környékén, mert nem tudjuk, hogy Bigilas mikor távozott.

Innen sem mentek ők északnak, csak „jobban“ északnak.

Előzőleg tehát *kevésbé* kellett, hogy északnak menjenek.

De mivel Priscos azt írja, hogy Aleksinác után az út keletnek fordult, kell, hogy e két iránymegjelölési pont között az út jobban keletnek, mint északnak, tehát kelet-északkeletnek kellett, hogy menjen.

Abból, hogy Attila egy faluba akart eljutni, ahol néki menyasszonya volt, arra következtethetünk, hogy itt megtelepedett népek laktak, amelyeknek falusi kultúrájuk volt, másrészt arra is következtethetünk, hogy e vidéken Attila szívesen és gyakran tartózkodott.

Ebből a följegyzésből az is következik, hogy Priscos az út mentét (irányát) a világtájak szerint gondosan figyelemmel kíséri.

De ez a feljegyzés azt is mutatja, hogy az út a Bukova poljánától egész eddig általában kelet-északkeletnek tartott.

Priscos folytatja:

„Erre (ezután) az út mind síkabb lett és ők hajózható folyókra akadtak, melyek közel az Isterhez a Drecon, Tigas és Típhesas a legnagyobbak voltak. Ezeket oly járműveken lépték át, amilyeneket a folyómenti lakosok is használnak és amelyek egy fatörzsből készültek, a többieket azonban tutajokon, amelyeket a barbárok kocsikon visznek magukkal a mocsaras vidékeken át“.

„A falvakban nekik élelmiszereket kínáltak: köleslepény (kalács), met és kamusz“.

Hogy a falvakban nekik élelmiszert kínáltak, arra mutat, hogy itt mindenütt megtelepedett népek laktak, falusi kultúrával, akik földműveléssel foglalkoztak és akikkel Priscosék élénk érintkezésben állottak.

A kölest megművelt földön kell termesztetni; a met valami mézből főzött folyadék volt, míg a kamusz a kancatejből erjesztett ital lehetett.

Ha az út mind síkabb lett, úgy ők csak keletnek tarthattak, az Alduna síkja felé, anélkül azonban, hogy a Dunához (Isterhez) közel jutottak volna. Mert akár északkeletnek, északnak, északnyugatnak vagy nyugatnak meneteltek volna, mindig a Kárpátokba ütköztek volna, tehát az út nem válhatott volna síkabbá. Viszont ha délkeletnek, délnek vagy délnyugatnak tartottak volna, akkor az Isterhez (Dunához) kellett volna visszajutniuk, de ezt Priscos bizonyára följegyezte volna.

Priscosék tehát Bukarest felé és az Oláh síkságon meneteltek.

Melyek lehettek a Priscos által említett folyók?

Hogy Priscos „hajózható“ folyókról ír, az nem sokat jelent, mert az akkori hajózhatóság fogalma különbözött a mai hajózhatóság fogalmától. Ha dereglyéket a part mentén állati erővel felvontathattak, azután megrakva a magas vízállásnál leúsztathattak, akkor ez már kimerítette a hajózhatóság feltételét.

Priscos feljegyzi, hogy „az Ister közelében“ akadtak ilyen folyókra. Ők tehát az Ister közelében maradtak.

Melyik volt a Drecon?

Azt állítom, hogy ez az Olt volt, amelyet Bizáncban Alutus néven ismertek, s amelyet az itt lakó népek neveztek Drecon-nak. Priscos nem tudván azt, hogy az Oltról van szó, a lakosoktól kérdezte a nevét s azok azt Dreconnak mondták.

Ma is az Olt mellett találjuk Dragasani (Drágásán) községet. A katonai levéltár tulajdonában levő, 1788-ból származó, német felírású F. J. Ruhedorf által szerkesztett térképen e nevet még Dregoschán-nak találtam, ugyancsak a levéltár tulajdonában levő, 1812-ből való orosz térképen e helység neve „Dregon“-nak van feltüntetve.

Ezzel szemben a térképészeti intézet birtokában lévő 1600 körüli évekből származó, még igen kezdetleges 3 térképen Drágásani-t egyáltalán nem találtam meg, míg Brancovan mindháromon rajta van.

Az Olt folyó közvetlen közelében — részben az Oltetul és Tesluiul mellett (az Olt mellékfolyói) — a következő neveket találjuk:

Dragutesti, Dragiore Alba, Dragoesti, Dragasani, Draganu, Draga-

nesti, Dragotesti Mic., Dragotesti Mare, Draghicieni — az Oláh síkságon és Dragus Erdélyben.

Ezek a községnevek még mindig magukon hordják a régi folyónevet.

Az a körülmény, hogy Priscosnak az Olt nagy folyónak tűnt fel, érthetővé válik, ha elgondoljuk, hogy ők április végén, május elején kerülhettek el ide, amikor Erdélyben, a Kárpátok északi lejtőjén, továbbá a Hargitán, a Csiki, Brassói, Berecki havasokban az olvadás végbemegy, tehát a folyó meg volt áradva és az árteret kitöltötte, Priscos látott rajta valószínűleg néhány leúsztatott bárkát is.

Melyik volt a Tigas?

Ez csak a Dnjeszter lehetett, amelyet a Bizánciak Tiras néven ismertek.

Az átkelés valahol a Tighina — Bender (nyugati és keleti parton) községek mellett mehetett végbe. Tighina arra vall, hogy közelében a folyót Tigasnak hívhatták, viszont az orosz Tiraspol arra mutat, hogy ott a folyót Tiras-nak hívták.

Az 1812-ből való orosz térképen Tighina helyén: „Tekin al Tagina et Bender“ van bejegyezve a „Niester“ folyón.

Lehet, hogy a folyómenti lakosok a szárazföldön beljebb a Dnjesztert Tigas-nak hívták, míg a tengerparthoz közel Tiras volt a folyó neve.

Lehetséges azonban egy egyszerű elírás vagy előlvasás is, azáltal előidézve, hogy Priscos a görög betűkkel írt s a φ -t úgy írta, hogy az utólag γ -nak olvasták s ő eredetileg Tiras-t akart feljegyezni.

Melyik lehetett a Tiphesas?

Ennek meghatározására egyedül a megadott irányban vett sorrend szolgál támaszul. Ez a nagy folyó a Dnjeper lehetett, a régiek Dana-paris-a.

Úgy látszik, hogy a falvakban őket mindenütt barátságosan fogadták. Hogy a lakosok milyen nyelven beszéltek, arról Priscos nem emlékszik meg. De ha őket megemlíti, akkor azokat mindig barbároknak vagy szkitáknak nevezi.

(Priscos az úton nem akadt olyan népekre, amelyek változott latint vagy változott itáliait beszéltek volna, tehát a románok (oláhok) ősei, elei ezen a vidéken nem lakhattak).

Priscos a következőkép folytatja.

„Miután egy messzi (távoli) menetet maguk után hagytak, sátraikat késő este egy tó mellett üttették fel, amely iható vizet tartalmazott, és amelyből a falubeliek (falu lakosai) vizüket merítették. Itt azonban őket egy zivatar lepte meg, amely az egész táborukat a mocsárba vitte és amely előtt ők kénytelenek voltak a faluba menekülni.“ (A falu nevét nem említi!) „A faluban azonban egy asszony rendelkezett, Belda sok feleségének egyike, aki nekik élelmiszereket stb. küldött. Egy éjjel után, amelyet ezekben a gunyhókban töltöttek, virradatkor összekeresték eszközeiket, s azokat részben a táborhelyen, részben a tó partján vagy a mocsárban találták meg s a következő napot azzal töltötték, hogy ezeket szárították és a királyné üdvözlésére mentek.“

Itt említi Priscos a tónak a partját.

Visszaemlékezve az előzőkre a „messzi (távoli) menet“ alatt semmi esetre sem szabad „egyetlen napimenetet“ értelmezni, hanem hasonlóan

2. ábra. Priscos Rhetor követségének útja Bjauciumtól Attila palotájához.

a Konstantinápoly—Serdica menethez, egy sok napi teljesítményből álló hosszú útrészt kell értenünk. Ezt a távoli menetet tehát csak az éjjelezések szakították meg, amelyeket azonban Priscos nem tekint a menet megszakításának, mert annak csak a hosszabb tartózkodásokat (pihenőket) tekinti.

Ez a messzi (távoli) menet Attila sátraiak helyétől, a Craiovai domboktól a most jelzett tó partjáig tartott. Ez a tó pedig nem lehetett más, mint a *Maeotis* tava, a mai Azovi tenger, amelyet a régiek mindig mint palus tó, mocsár említene. Ennek vize, mint a Don medrének kiszélesedése, igen kis mértékben sótartalmú s a régiek bizonyára ivóvízként is használták.

Az a falu pedig, amelynek közelében ők tábort ütöttek, amelyben Attila volt bátyjának, Beldának v. Blédának egyik özvegye rendelkezett, valószínűleg a mai *Berdjansk* nevű orosz város helyén lehetett.

Ennélfogva lehetséges, hogy Attila bátyját nem is Beldának, hanem Berdának hívhették, mint ahogy a székelyeknél a Berda, Berde, Berdó nevek még ma is igen el vannak terjedve.

Belda, Bléda, Buda, Blödel, Blödelin stb. ekkor már nem voltak életben.

Lehetséges azonban, hogy a községet eredetileg Beldjansk-nak hívhették és csak idők folyamán vált az $l \sim r$ -é.

Ha most a Craiovától Berdjansk-ig tartó menetet Priscos leírásának módozatával megegyezően „egyetlen menetnek“ tekintjük, akkor ez a *menet* 14, ill. 16 napot vett igénybe, aszerint, amint az 1100—1200 km hosszú utat 80 vagy 70 km-es napiteljesítményekkel számítjuk. Természetesen ez csak odavetőleg felel meg, mert a tényleg megtett utat itt már nem ismerjük és csak közelítéssel számíthatunk.

Innen az út teljesen bizonytalanná válik, mert Priscos nem jegyzett fel olyan adatot, amelyből az általuk betartott irányra következtetni képesek lennénk.

Folytatólag Priscos a következőket jegyzi fel:

„Miután ők egy 7-napi utazást (utat) átmértek (megtettek), barbár kíséretük által felszólítottak, hogy egy faluban álljanak meg, mert nekik csak Attila után szabad volt utazni, aki ugyanazon az úton akart vonulni. Itt találkoztak a nyugatrómai követekkel, akik szintén Attilához voltak küldve. Ezek között voltak — többek között — címes (gróf) Romulus, Noricum helytartója, Promutos, Románus ezredes, Constantinus őrnök és Orestes atyja Tatulus.“

Hogy melyik lehetett az a falu, ill. hogy milyen mai település van annak helyén, ezt megállapítani nem lehet.

Ha 70 km napiteljesítményt számítunk, akkor $7 \cdot 70 = 490 \approx 500$ km-ig, míg ha 80 km-t veszünk $7 \cdot 80 = 560$ km-ig jutottak el.

Ha Berdjansk középpontból 500 és 560 km sugárral egy-egy félkört vetünk, akkor ebbe a szírványfelületbe vagy annak közelébe fekvő, minden mai település lehetett. (Kremencsuk, Poltava, Charkow, Luhanszk, Kamenszk, Rosztov s i. t.) Általában a Don-tól nyugatra fekvő községek.

Azt állíthatjuk, hogy Priscosék a Dont nem lépték át, mert ezt ő megemlítette volna.

Legvalószínűbb, hogy ez a falu a mai Charkow helyén lehetett. Erre azonban semmiféle bizonyítékunk nincs.

Priscos a következőket írja fel.

„Mivel nekik Attilával együtt egyazon úton kellett utazniok, várak, amíg Attila őket megelőzte és azután útjukat az egész kísérettel (vonattal) együtt folytatták tovább.“

„Miután erre ők még néhány folyót átléptek, egy nagy faluba érkeztek. Itt állott Attila palotája“.

Úgy látszik, hogy Priscosék a Volgáig semmi esetre sem juthattak el. Az itt említett folyók csak kisebb folyók lehettek.

Priscos tudósításának ez a befejező része már túl kevésé pontos ahhoz, hogy abból az út utolsó részét csak valamelyes valószínűséggel is képesek lennénk megállapítani, mert itt is hiányzik olyan adat, amelyből valami irányra következtetni képesek lennénk.

De az a körülmény, hogy ők e vidéken találkoztak a Nyugatrómai Császárság követivel, arra vall, hogy a helyes úton jártunk. A nyugatrómaiak ugyanis valószínűleg hajókaravánnal jöttek az Égei-, a Márvány- és Feketetengeren át szintén az Azovi tengerbe s ugyancsak annak valamelyik kikötőjében szálltak partra, ahonnan szintén lóháton igyekeztek Attila városa felé. S ezért nem is találkozhattak a szárazföldi úton menetelő keletrómaiakkal, dacára annak, hogy egy és ugyanazon céljuk volt. Itt azután most váratlanul összejönnek. Ha a nyugatrómaiak is a szárazföldi utat választották volna, akkor már előzőleg valahol tudomást kellett volna szerezniök egymás jelenlétéről.

Azt, hogy melyik lehetett az a néhány folyó, amelyen legutoljára átkeltek, egyáltalán nem tudják eldönteni. Lehettek ezek a Donnak, a Donecnek vagy a Dnjepernek mellékfolyói: Dezna, Seim, Sula, Chorol, Psiol, Vorskla; Undi, Oskol, Belaja, a Don felső folyása Vorones, Bitjung stb.

Hogy mely helyen állott a palota, azt megállapítani képesek nem vagyunk.

Megállapításainkból az derül ki, hogy Attila nem tartózkodhatott állandóan Magyarország területén. A követjárás 448-ban volt, 451-ben Attila nyugatra vezetett hadat és 453-ban már meghalt.

Ennélfogva Attila sírja is valahol ezen a vidéken volna keresendő, valamely folyónak a medrében.

Attila halála után a leigázott népek közül a Gepidák Ardarik fejedelmük vezetésével, továbbá a rugiaiak és a szkirek fellázadtak. Attila két fiatalabb fia, Irnik (Irnák) és Dengizig a fölkelőkhöz csatlakoztak. A följegyzések szerint ezek ellen „keletről“ vonult fel hunjaival a legidősebb fiú, Ellák. Ez a följegyzés is arra vall, hogy a fejedelmi hunok, tehát Attila is, *keleten* tartózkodtak.

Az ütközet Magyarország területén, — egyesek szerint az Alföldön, mások szerint a Dunántúlon, — mégpedig a *NETAU* folyó mellett ment végbe. E folyó talán a Nyitra lehetne, német neve: Neutra.

Ellák elesett és csatát is vesztett.

Irnik végül keletrómai szolgálatba állott és népével Kisszkitiában (Dobruksa) telepedett le.

Dengizig fegyverrel akart népének a Keletrómai császárság terü-

letén földet szerezni. Szerencsétlen vállalkozása után Anagastos, magister militum per Tracias (Tracia katonai kormányzója) lefejeztette.

A hunoknak egy része később a Kubán torkolatvidékén, az Azovi tenger délkeleti részén tűnik fel.

Priscos útleírásának követése bennünket oly területre vezetett, amely *Lebédia* név alatt a magyaroknak is egyik őshazájuk volt, 830-tól 880-ig.

Ez a Lebédia igen kiterjedt országrész (földség) lehetett. A mai földrajzi nevekből ítélve — amelyek itt föllelhetők, — a Dnjeper és a Volga között elterülő széles térség.

E fölől a következő települések nevei tanuskodnak:

Lepeticha menseviki és Lepeticha bolseviki a Dnjeper alsó folyásánál, Lebedin, a Psiol mellett, nem messze Achtirkától, Lebedjánsk, a Bitjung mellett, Woronestől északkeletre, Lebedján, a Don felső folyása mellett, Lebedinovka, a Viša mellett.

Ha részletesebb térkép állna rendelkezésünkre, akkor valószínűleg még sokkal több hasonló névre lehetne rábukkanni.

A fejedelmi (királyi) hunok, úgy látszik, az egész Lebédiát megszállva tartották. Lebédia északi határait nem ismerjük s éppígy nem ismerjük a hunok által megszállt terület északi határait sem.

Valószínűnek kell tartanunk, hogy a fejedelmi hunok területe északon az onogurok földjének déli határával volt közvetlen szomszédos.

De feltehetjük, hogy a hunok és ősmagyarok (onogurok, ungorok) egymásnak szomszédai voltak.

Emlékezzünk vissza arra, hogy midőn Attila egyeduralkodó lett, a feljegyzések szerint, hatalmát legelőbb „északra“ terjesztette ki. Ismeretes, hogy Attila valamilyen hadjáratfélét vezetett északra, amiről azonban semmi többet nem tudunk, csak hogy egy ilyen hadjárata volt.

Valószínű, hogy ekkor az onogorokat (ősmagyarokat) is bevette katonai szövetségébe, őket hún mintára szervezte meg s így az ősmagyarok Attila hadinépéhez tartoztak. Lehet, hogy nekik saját véréből vezetőket is adott, akinek utódai később is vezérek maradtak.

Árpádházi királyainknak az a hiedelme, hogy ők Attila véréből származtak, így történelmi valóság lehet.

A magyar népnek az a tudata, hogy a magyar és hún, ha nem is közös eredetű, de testvérnép, eszerint történelmi ténnyé világosodhatik meg, mivel az ősmagyarok, Attila harcosnépe lévén, Attila hadjáratain mindig résztvettek.

Igy a hún-magyar mondának történelmi alapjai ismerhetők fel.

A „magyar“ elnevezés még ekkor sem volt használatban.

Tudjuk, hogy az onogurok 465-ben (12 esztendővel Attila halála után) a Sabirok támadására kényszerültek arra, hogy hazájukat elhagyják, és dél felé vándoroljanak az alsó Volga—Don—Káspi-tó—Fekete tenger és Kaukázus közötti területre, ahol a bulgárok, majd a kazárok szövetségében éltek.

830 körül az együtt maradt 7 magyar törzs Lebédiának déli részét szállta meg. 3 törzs Kubrat Bulgár birodalmának felbomlása után a

bulgárok egy részével északnak vándorolt vissza az őshazába. Ezeket találta meg Juliánus szerzetes.

A besenyők támadása kivetette a magyarokat Lebédiából.

A magyarok nyugatra vándoroltak Átelkuzu (Etelköz)-be.

Ennek az Etelköznek fekvése is bizonytalan. Egyik följegyzés szerint a Varuch, Kuvu, Trullus, Brutos és Szeretos folyók közötti terület el. (Dnyeper, Bug, Tiras, Prut és Szeret folyók között.)

Valószínűleg ez a vidék is Attiláról kapta elnevezését.

Valószínűleg a székelység akkor már a mai lakterületükön vagy annak közelében élt. A magyarok pedig a testvérnépnek felismert székelyek szomszédságában telepedtek meg. A székelyektől vették át az Átelkuzu elnevezést is, amely őket egykori nagy urukra, Attilára emlékeztette.

Mint ismeretes, a besenyők és bulgárok egyidejű támadása a magyarokat innen is kiszorította s ekkor vándoroltak nagyrészt Erdélyen keresztül a mai lakóhelyükre.

Egész vándorlásuk alatt mindenfelé azon a földön éltek, többszáz esztendőn keresztül, amely föld át volt itatva a nagy hűnkirály emlékével. Így hozták magukkal a hún-magyar testvériség tudatát, a közismert Attilatiszteletet és emlékeket.

Mivel e kutatások megvilágításában a mondák és hagyományok történelmi alapot nyernek, valószínűnek látszik, hogy a székelység mondája is történelmi eseményeket tükröz vissza.

Ha figyelembe vesszük, hogy Priscos 448-ban Vidintől (Bononia) az egész Nagyoláh síkságot, Moldva és Bessarábia déli részét átutazta s az ottani lakosokkal élénk érintkezést fejtett ki, de egyetlen szóval sem említi meg azt, hogy ő e vidékeken oly népekkel találkozott, akik egy változott latint vagy változott itáliait beszéltek volna, s így az oláhok, románok eleiként (őseiként) szerepelhetnének, akkor joggal állíthatjuk, hogy a románság ezeken a vidékeken nem őslakos, nem a rómaiak visszaszamaradottja, hanem csak bevándorolt nép.

Kétségtelen, hogy Priscos beszélte a latint (itáliait). 448-ban a Bizánci császárság még büszkén vallotta magát latinnak, rómainak. Bizáncban úgy a görögöt, mint a latint (itáliait) egyaránt beszéltek. A görög volt a tudományos világ, az írók stb. nyelve, míg a latint (itáliait) a kereskedői világ használta.

Priscos, bár görögül írt, de a latinnak teljesen birtokában lehetett.

De ha Priscos ezen lakosokról megemlékezik, akkor azokat vagy szkitáknak vagy barbároknak nevezi. Márpedig barbár nem jelent mást, mint idegennyelvűt.

Priscos a visszatérésre nézve nem jegyez fel semmit. Lehetséges, hogy ők is csatlakoztak a nyugatrómaiakhoz és azoknak hajókaravánján jöhettek vissza, a sokkal rövidebb úton, a Fekete tengeren és Bosporuson át.

VALAMO, FINNORSZÁG SZENT SZIGETE

A mai sorsdöntő napokban a diplomáták Finnország keleti határainak megvonásáról vitatkoznak. Több ízben és több oldalról fölvetették a kérdést, hogy hová fog tartozni Valamo, a Ladoga gyöngye, amely a mostani világégés folyamán már háromszor cserélt gazdát. A görög-keleti zarándokok búcsújáró-központjával szemben megnyilvánuló általános érdeklődés kapcsán nem lesz célszerűtlen Valamót, a világ pravoszlávjainak jelenleg Finnországhoz tartozó szent szigetét és a vele összefüggő kérdéseket dióhéjban ismertetni.

Valamo és a hozzá csatlakozó szigetcsoport 1941 őszen, 20 hónapi elszakítás után, véres harcok árán, de végül is szerencsésen visszatért régi anyaföldjéhez, Finnországhoz. Ősrégi kolostorai, gyönyörű templomai, romantikus remetekunyhói, különleges társadalmi szervezete és elragadó természeti szépségei révén északi rokonaink hazájának egyik legvonzóbb és legfestőibb látványossága.

Valamo az exotikus Észak legcsodálatosabb exotikumai: istenhátamögötti szigetcsoport a senki földjén, a Ladoga-tóban, Finnország legkeletibb szárazföldje és a Szovjetunió legnyugatibb kontinentális kiszögelése között. A fősziget 10 kilométer hosszú, 8 kilométer széles és 25 négyzetkilométer kiterjedésű. Partvonalának hossza 47 kilométer. Az összesen 52 egységből álló szigetvilág hosszúsága 26 kilométer, szélessége 9 kilométer és teljes területe 33 négyzetkilométer. A szigetcsoport éghajlata — a Ladoga-tó behatása következtében — lényegesen enyhébb Finn- és Oroszország azonos szélességi köreinek átlagos klímájánál. Mindamellettt évente átlag 102 napig többé-kevésbé szilárd — bár gyakran rianásoktól átszeldelt — jégmező köti össze a szigetvilágot a 47 kilométernyi távolságra fekvő keletfinnországi szárazfölddel. Területének nagyrészt tölgy-, fenyő- és kőrisfa-rengetegek árnyékos lombozata ékesíti. Csalitjaiban özek és rénszarvasok tanyáznak, nádasait szárcsák és vadludak végtelen tömege népesíti, vadvirágos rétjein ürge nyulak futkároznak. Vízszintes és függőleges tagolt-sága rendkívül változatos. Szeszélyes öblök, égszínkéek csatornák, kackaringós patakok, mosolygó tavak, csipkés-szegélyű víz- és földszorosok szelik keresztül-kasul lépten-nyomon. Vadregényes hegyek-völgyek, szelídlejtésű lankák-halmok, idillikus erdők-mezők és szebbnél szebb épületek tarkabarka egymásutánja valóságos természeti remekművé avatja ezt a sziklás talajú és rendkívül dús növényzetű édenkertet.

Az elbűvölő szigetcsoport teljes egészében a „Krisztus megdicsőüléséről” elnevezett görög-keleti szerzetesrend tulajdona. A kolostortelep eredete a régi idők homályába nyúlik vissza. A legendák szerint a szerzetesek letelepedése már a 9. században megkezdődött. A rendelkezésükre álló történelmi támpontok tanúsága azonban arra mutat, hogy a kolostor megalapítása a 13. század folyamán történt, Novgorod egykori urainak kezdeményezésére, a környék gazdasági fölvirágoztatása és az akkor még pogány karéliei törzsek megtérítése végett. Voltaképpen alapítói, Szergej és Herman apátokat, régi idők óta a szentek sorában tiszteli a görögkeleti egyház. A kolostor temetőjében mutatgatják Magnus Erlingsson svéd király állítólagos sírkövét is. A kér-

déses király egyik hadjárata alkalmával hajótörést szenvedett a Ladogavon és hosszú bolyongás után Valamóba vetődött és ott kámszát öltve vezekelt bűneiért haláláig — ha elhisszük a szép legenda időrendi szempontból is ellenmondó állításait. Annyi mindenesetre kétségtelen, hogy a későbbi idők folyamán, a svéd-orosz háborúk alatt, többször is megfordultak Valamóban egyes svéd királyok — ha nem is épen Magnus Erlingsson — katonái. Ezek a látogatások azonban nem annyira áttérés szándékával történtek, hanem inkább a kolostor lerombolása és a szerzetesek kiűzése volt a szokásos céljuk és eredményük.

A főszigeten épült központi kolostorhoz 12 fiók-kolostor csatlakozik: 3 a gócpont szomszédságában, 9 a kisebb szigetekben. Összesen 23 templom és 16 kápolna áll a szigetvilág gyérszámú híveinek, de annál bővebben képviselt papságának rendelkezésére. A főtemplom hosszúsága 69, szélessége 32 méter. Tornya 70, kupolája 50 méter magasságú. Legnagyobb harangjának súlya 164 métermázsa. Hangja szép időjárás esetén 40—45 kilométer távolságra is elhallatszik. A 3-emeletes kolostor és a hatalmas székesegyház, nemkülönben a megkapó szépségű templomok és gyöngéd szeretettel gondozott kápolnák berendezése fölülmúl minden várakozást. Komor sírboltjaik köztiszteletben álló szentek földi maradványait őrzik. Remekbe-készült freskóik, hasonlíthatatlan oltárképeik, aranyozott kupoláik, művészi miniatűrjeik, boltozatos folyosóik, káprázatos festményeik, pazar ereklyetartóik egyik ámulatból a másikba ejtik a meghökkent látogatót. A szerzetesek hálófülkéi, koporsóra emlékeztető fekvőhelyeikkel — amelyeknek kísértetieségét a rájukfestett csontvázképek valószínűvé hangsúlyozzák — mély és feledhetetlen hatást gyakorolnak a szemlélőre.

A kolostorok lakóinak száma — a legutóbbi összeírás adatai szerint — 258 lélek, de közülük csak 182 tartozik a szerzetesrend főlstenelt tagjai közé. Régente — a cári uralom alatt — amikor a kolostor még nem volt légmentesen elzárva az orosz síkság görög-keleti népeitől, mint a legutóbbi évtizedekben (a bolsevik kormány állampolitikai intézkedéseiből kifolyólag), a tulajdonképeni szerzetesek száma gyakran a 400—500 főt is meghaladta. A szerzetesek különféle rangosztályba tartoznak és önmegtartóztató életet élnek, szigorú erkölcsi törvények előírása szerint, a perjel — az úgynevezett „igumen” — vezetése alatt. Női személyekkel nem érintkezhetnek, húsételt soha nem fogyaszthatnak. A tulajdonképeni remeték önsanyargatása a szerzetesekét is fölülmúlja: számukra még a hal, tej és tojás élvezete is tilos. Az idősebb szerzetesek főleg imádkozással és elmélkedéssel foglalkoznak, a fiatalabbak viszont elsősorban a kolostori gazdaság sokoldalú teendőit végzik. Ennek a munkának a főcsoportjai: a földművelés, a kertészet, az állattenyésztés, a halászat és az iparűzés. Kemény megmunkálást követelő szántóföldjeiken rozs-, árpa-, zab-, pohánka-, burgonya-, uborka-, hagyma-, répa- és káposzta-táblák váltakoznak egymás mellett. Gyümölcskertészetük fontosabb termékei: alma, körte, cseresnye, mogyoró, ribizke, egres és málna. Különös hírnévnek örvendő kereskedelmi cikk a valamói alma, mert ebből kerek 60 válfajt tenyésztett ki a szerzetesek gyümölcsnemesítő művészete. Kiterjedt legelőiken ménesek, gulyák, kondák, juhnyájak és kecskefalkák legelésznek. Ipari vállalataik közül nevezetesebbek: a kátrány-, csónak- és gyertya-gyár,

az asztalos-, esztergályos-, cipész-, szabó-, kovács-, szíjgyártó-, nyerges-, órás- és könyvkötő-műhely, a péküzem, a fényképészeti műterem, a gyógyszerár, valamint a malom és a fűrésztelep. Úgyes gazdálkodásuknak köszönhetik, hogy nemcsak eredeti törzsbirtokukat, hanem a voltaképpen szigetcsoporton kívül, a szárazfölddel kapcsolatos Kelet-Finnország belsejében szerzett ősi javadalmaikat is sértetlenül megőrizték napjainkig, sőt egyes helyeken — többek között Impilahti, Jaakkima, Kurkijoki és Sortavala községek területén — még gyárapítani is tudták őket a maguk emberségéből.

A valamói szerzetesek tevékenysége az említetteken kívül sok más téren is megnyilvánul. Miséznek, prédikálnak és lelki gondozásban részesítik a búcsújárók és zarándokok végeláthatatlan tömegeit. Népisiskolát és fiú-internátust tartanak fenn, hogy gondoskodjanak az utánpótlásról és megakadályozzák az eredeti anyaországtól hozzáférhetetlenül elkülönített szerzetesrend kihalását. Ellátják az évről-évre nagyobb számmal érkező turisták látogatásával kapcsolatos, bonyolult teendőket. Múzeumuk megsemlélése — tapasztalt világjárók vallomása szerint — valóságos élménynek számít. Szentképfestő-műtermük készítményei gyakran meglepő művészi érzékről tanuskodnak. Könyvtárukban 30.000 értékes kötet áll az érdeklődők rendelkezésére — köztük sok egyedülálló ritkaság is.

Valamo szigetvilágát békeidőkben tízezzel keresik föl a turisták, még pedig nemcsak Finnországból, hanem a földkerekség minden vidékéről. A kolostor mellett 200-szobás vendégfogadót rendeztek be a szerzetesek a nagyvonalú és állandóan fölfelé ívelő idegenforgalom zavartalan lebonyolítására. A férfi-vendégek — ha úgy óhajtják — együtt étkezhetnek a szerzetesekkel a kolostor pompás freskókkal díszített, boltíves ebédlőjében, abrosznélküli tölgyfa-asztalok mellett, fakanállal, mázatlan agyagedényekből és patinás ónkupából — miközben a napos „testvér” éneklő hangon ismerteti a szentek élettörténetének soronlévő fejezetét, a főlsholgálás vezetője pedig harsány csengettyűszóval jelzi, amikor egy-egy új fogás föltálalása következik. Az étlapon túlnyomórészt különféle főzelékek, saláták, zöldséglevesek és tejtermékek szerepelnek, amelyekhez rozscipó járul. Ital gyanánt rendszerint a „kvasz” néven ismert házikészítésű malátasör használatos. Különösen érdekes látványosságok kínálkoznak a kolostor emlékünnepein, Péter-Pál apostolok napján (június 29-én) és az Úr színeváltozásának évfordulóján (augusztus 6-án), amidőn az éjjeli istentiszteletek végeztével fáklyás körmenetek járnak be a zegzugos szigetvilág hárs- és juharfákkal szegélyezett kanyargós útvonalait.

A szerzetesek kivétel nélkül finn állampolgárok, de általában Oroszország legkülönbözőbb vidékeiről származnak és nagyjából orosz nemzetiségűek, bár ritkábban finn anyanyelvű karéliaiak is akadnak köztük, különösen a fiatalabb nemzedék soraiban, mert a karjalai finnek — főleg a keleti vidékeken — gyakran görög-keleti vallásúak. Ha Valamo Finnországé marad továbbra is, akkor a finn-nyelvű szerzetesek száma a következő évtizedekben egyre gyorsabb ütemben növekszik az orosznyelvűek rovására. Ezt a természetes folyamatot — amelynek okai nyilvánvalóak — a finn állam még mesterséges intézkedésekkel sem tudná egykönnyen megakadályozni. De nincs is rá szük-

ség, hogy megakadályozza, mert kulturális, politikai és gazdasági érdekei fűződnek hozzá. Szédítő lehetőségek nyílnának meg, ha finn-nyelvű szerzetesekre szállna a pravoszláv világ legszentebb hagyományainak őrzése és ápolása.

1940 márciusában, amikor a finn-orosz békeszerződés feltételei alapján szovjet-uralom alá került a szigetcsoport, a kolostorok jámbor lakói otthagyták sokszázéves otthonukat és elköltöztek Finnország belső részeibe. Amidőn 1941 őszén ismét megszállták Valamót a finn csapatok, a szerzetesek — húszhónapi számkivetés után — újra visszatértek ódon lakóhelyük kedves falai közé. A világhírű székesegyházat — a Stefani-ügynökség akkori jelentése szerint — a bolsevikiek táncteremmé alakították át időközben az ottani vörös helyőrség használatára. Azóta forró imádsággal ostromolják az Egek Urát idegen fajú, nyelvű és vallású, de lovagias főlzabadítók és védelmezők — a finn hadsereg — mielőbbi végleges győzelméért...

Faragó József.

A TURÁNI TÁRSASÁG ÜGYEI

A múlt év december 10-én tartott rendkívüli közgyűlésünk úgy határozott, hogy a rendkívüli áremelkedések folytán, ami főleg a nyomdaiparban érezteti hatását, az évi tagdíjat 5 pengőről 10 pengőre emeli fel. Arra kérjük tehát igen t. tagtársainkat, hogy ezen összeget megküldeni méltóztassanak, hogy munkásságunkat tovább folytathassuk.

*

Több száz finn diák címe érkezett Finnország különböző részéből a Turáni Társasághoz, akik levelezni szeretnének magyar diákokkal német, francia, finn, svéd és eszperantó nyelven. Magyar érdeklődők küldjék be címeiket (iskola, kor, érdeklődés és a levelezés nyelvének megjelölésével) a Turáni Társasághoz, Budapest, V., Országháza, VII. kapu. Válaszbélyeg okvetlen melléklendő.

*

Sassi Nagy Lajos tagtársunk, a turáni eszme régi lelkes munkása igen érdekes füzetet bocsátott ki, amelynek címe: A turánizmus, mint nemzeti, faji és világeszme. Tagjaink részére önköltségi áron alul, azaz 1 pengő 60 fillérért bocsátja rendelkezésre. Címe: *Sassi Nagy Lajos* ny. igazgató, *Maglód*.

A TURÁNI TÁRSASÁG

Alapítási éve: 1910 — Első elnöke: Dr. gróf Teleki Pál

Védnöke:

vitéz dr. József Ferenc kir. herceg

Elnöke:

Dr. Cholnoky Jenő ny. egy. ny. r. tanár

Alapító és örökös tiszteletbeli elnöke:

Paikert Alajos ny. államtitkár

Tiszteletbeli elnökei:

Dr. Bárdossy László v. m. kir. miniszter-
elnök és külügyminiszter
Dr. Homan Bálint ny. m. kir. vallás- és
közoktatásügyi miniszter
bárá Kemény János író, földbirtokos
Dr. Pataky Tibor államtitkár
Dr. Szily Kálmán m. államtitkár

Dr. Tasnádi Nagy András, a Képviselőház
elnöke
Vig Albert ny. h. államtitkár
Vikár Béla ny. elnöki főtanácsos
bárá Wlassics Gyula államtitkár
Zsedényi Béla ny. h. államtitkár

Alelnökei:

Dr. Antal István igazságügy- és vallás és
közoktatásügyi miniszter
Dr. Bán Aladár m. kir. kormányfőtanácsos
Dr. Fülei Szántó Endre min. o. főnök,
egy. ny. r. tanár
vitéz Galánthay Glock Tivadar ny. vezér-
őrnagy, v. ország. képviselő

Kállay Ubul ny. főispán, a MABI ny.
elnöke
Dr. Kovács-Karap Ernő ügyvéd
vitéz Kolosváry Borcsa Mihály államtitkár
Dr. Marzsó Lajos m. kir. főgeológus
Dr. Paikert Géza min. tanácsos
Dr. Pröhle Vilmos ny. egy. ny. r. tanár

Igazgató:

Dr. Gergelyffy Gábor író

Ügyész:

Dr. Mezey Lajos ország. képviselő

Főtitkár:

Könyvtáros:

Tólos Teodóra

A Számvizsgáló Bizottság:

Elnöke:

Dr. Teghze-Gerber Ferenc, a Legfőbb
Allami Számszék ny. tanácselnöke

Podhorszky Vilmos, az országgyűlés ny.
számszéki főigazgatója

Rendes tagjai:

Kenézy Zoltán, a Legfőbb Allami Szám-
szék ny. tanácselnöke

Póttagjai:

Dr. Kocsis Miklós p. ü. fogalmazó
Réty Gyula MFTR tisztviselő
Vargassay Márton ny. számv. főtanácsos

A Választmány rendes tagjai:

Balog Andor ny. OTI vezérigazgató
Dr. Bartucz Lajos egy. ny. r. tanár
Dr. Csekey István egy. ny. r. tanár
vitéz Csécsi Nagy Imre ny. altábornagy
vitéz Endre László államtitkár
Faragó József áll. gimn. tanár
Dr. Fettich Nándor egy. m. tanár
Dr. Gévay-Wolff Nándor ny. államtitkár
vitéz dr. Horváth Béla székiöv. főjegyző.
Illovszky János, a Baross Szövetség elnöke,
ország. képviselő

Ispánovits Sándor ny. polg. isk. igazgató
Dr. Jalsoviczky Károly ny. államtitkár
Dr. Jeney Endre egyetemi ny. r. tanár
Koritsánszky Ottó gyógyszerész
Dr. Lechner Jenő műegyetemi ny. r. tanár
Dr. Ligeti Lajos egy. ny. r. tanár
Dr. Megyeri József áll. gimn. tanár
Dr. Moravcsik Gyula egy. ny. r. tanár
vitéz dr. Nagy Iván miniszteri o. tanácsos
Novágh Gyula, a Székesfehérvári Iskolán-
kívüli Népművelési Bizottság igazgatója

Rafaelté-Mányoky Vilma lg. tanárnő
Dr. Réthly Antal egy. c. rk. tanár
Dr. Rüblein Richárd ny. min. tanácsos
Dr. hollósi Somogyi József, a Tud. Akad.
 alkönyvtárosa
Szentgály Antal, a Közmunkatanács ny.
 alelnöke
Dr. Szent-Iványi Domokos min. tanácsos
vitéz dr. Terbócz Miklós min. osztály-
 főnök
Dr. Tompa Ferenc egy. ny. r. tanár
Dr. Tormay Gézáné, államtitkár özvegye

Végh Jenő GyOSz főtitkár
Dr. Zilahy-Sebess Jenő min. osztályfőnök

Választmányi póttagok:

Dr. Blaskovich Lajos Pest megye fő-
 jegyzője
Dr. kecskeméti Pethes László ny. főispán
Torbágyi Novák József Lajos tanár
Túrmezei László gimn. tanár

Titkárok:

Kiss Albertné
Kovács Gusztáv

A NÉPROKONSÁGI DOLGOZATOK eddig megjelent számai:

1. **Mányoky Vilma:** A finn nemzetőrség és a Lotta Svärd Egyesület (Elfogyott.)
2. **Faragó József:** Eino Leino, a finn Petőfi
3. **Kállay Ubul:** A vogul skorpióember és a magyar csodaszarvas
4. **Mányoky Vilma:** Az észti nők honvédelmi szervezete és társadalmi tevékenysége
5. **Cholnoky Jenő:** A Turáni Társaság feladatai
6. **Bendefy László:** Magyar, Jeretány keleti fejedelem székvárosa
7. **Sonkoly István:** A vogul és osztják zene
8. **Gombos László:** Lemminkeijnen anyja. Színre alkalmazott hitrege a Kalevalából. Zenéjét szerezte: Lányi Viktor
9. **Virányi Elemér:** A Kalevala száz év távlatából
10. **Benkő István:** A 2600 éves japáni állam
11. **hollósi Somogyi József:** A felkelő nap országának útja
12. **Cholnoky Jenő:** Japán földrajza
13. **Cvetkov Lázár:** Bulgária joga Macedóniához és Tráciához
14. **Mányoky Vilma:** Karjala a finn Erdély
15. **Virányi Elemér:** Az észti nép művelődési törekvései a XIX. században
16. **Medriczky Andor:** Mit jelentett a kemálizmus Törökország és Európa újabb viszonyának kialakulásában
17. **hollósi Somogyi József:** Buda török emlékei
18. **Török László:** A Turáni Társaság és a magyar-japáni kapcsolatok
19. **Cholnoky Jenő:** Körösi Csoma Sándor Göttingenben
20. **hollósi Somogyi József:** Körösi Csoma Sándor emléke itthon és külföldön.
21. **Pogány István:** Magyar kutató Körösi Csoma Sándor nyomában. Dr. Tóth Jenő emlékezete.
22. **Kovács Karap Ernő:** A faji fejlődés és a faji tulajdonságok okai.
23. **Szerőczei Gyula:** A kumamenti Magyarország Vörösmarty költészetében
23. **Vikár Béla:** Élet a magas északon. (Finn elbeszélők)

A **Turáni Társaság** kiadóhivatalában kedvezményes áron kaphatók a Turán c. folyóirat régi évfolyamai (1913, 1917, 1918, 1922—1936, 1939—1940. Az 1921. és 1937/38. évfolyam elfogyott.)